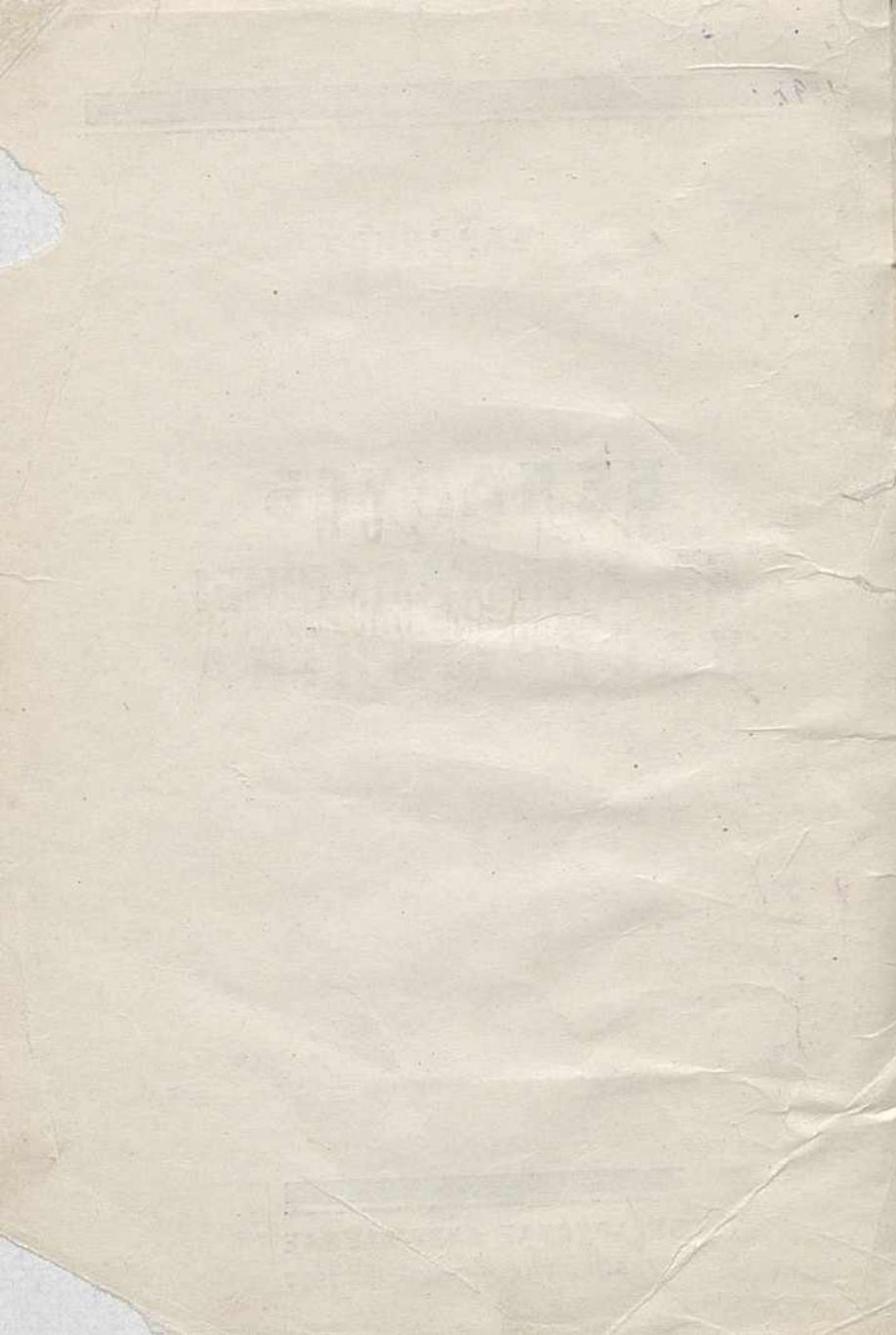

Ба 52195

А. ЧАРВЯКОЎ

**БЕЛАРУСЬ
ДА Х-ай ГАДАВІНЫ
КАСТРЫЧНІКА**

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ
ВЫДАВЕЦТВА ::: МЕНСК—1927

3
52195 DP
А. ЧАРВЯКОЎ

3
52195 DP
БЕЛАРУСЬ
ДА Х-ай ГАДАВІНЫ КАСТРЫЧНІКА

Бел. аддзел
1994 г.

БЕЛАРУСКАЕ ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА
М Е Н С К — 1927

24. 4. 2009

БДВ № 388.

Галоўлітбел № 26467

1-ая Дзяржаўная друкарня. Зак. № 4. У ліку 3.000 экз.

П Р А Д М О В А

У сувязі з падрыхтоўкай да дзесяцігодзьдзя Кастрычнікавай Рэвалюцыі выявілася вялізная патрэба ў масавай популярнай літаратуры. Выданія матэрыялы і па сваім зьмесьце і па цане не заўсёды даступны масаваму чытачу. Ведаць-жа аб вялікіх заваёвах Кастрычніка павінен кожны рабочы, кожны селянін.

Каб задаволіць гэтыя патрэбы, «Цэнтральная Камісія па падрыхтоўцы да сьвяткаваньня дзесятай гадавіны Кастрычніка» выпускае гэтую брошуру, якая складзена шляхам скарчэньня і некаторай пераробкі ўжо распраданай кнігі А. Чарвякова «За Савецкую Беларусь».

Беларусь перад рэвалюцыяй

**Русыфікатарская
політыка царыз-
му ў Беларусі.** Пасьля далучэньня Беларусі да Расіі, расійскі ўрад усімі спосабамі ўмацоўваў на Беларусі сваё панаваньне, для чаго спачатку асьцярожна, а потым усё больш рашуча праводзіў на Беларусі політыку зрусыфікаваньня краіны, грунтуючыся на тым, што гэта «Заходні Край» Расійскай імперыі.

Аляксандар II яшчэ ў 1859 годзе ў адказ на ліст мітрополіта Сямашкі, у якім той непакоіўся аб слабасьці процэсу «зьліваньня гэтых губэрняў з аднакроўнай Расіяй», пакалаў такую рэзолюцыю: «Я не разумею, чаго ён хоча, бо ніколі і гутаркі ня было і на думку мне ня прыходзіла адступанца ад заведзенай пры бацьку сыстэмы—старацца аб злучэньні ў заходніх губэрнях польскага элемэнта з расійскім, але бяз усякага адкрытага прымусу і пакараньняў палякаў. А што я каталіком не патураю, дык гэта, здаецца, досыць відавочна даведзена на справе»¹⁾.

«Мы павінны цяпер усімі сродкамі, не шкадуючы ні працы, ні грошай, узмацняць і ўзвышаць расійскую ў тутэйшай краіне народнасьць... Мы павінны ісьці цьвёрда гэтым шляхам, ня гледзячы ні на якія галасы пратэсту *насаджваць* тут расійскую народнасьць»...²⁾—Вось праграма чыннасьці, якую пасьля задушэньня польскага паўстаньня 1863 году разьвівае заслужоны слуга свайго монарха—генэрал Міхаіл Мураўёў, вядомы пад мянюшкай вешальніка.

¹⁾ „1863 год на Меншчыне“, стар. 144. Выданьне Інстытуту Беларускае Культуры. Менск, 1927 г.

²⁾ Там-сама, стар. 154.

Галоўны свой удар расійскі ўрад натуральна накіроўвае супроць палякаў і каталікоў, бо, як жаліцца Мураўёў у лісьце да міністра ўнутраных спраў Даўгарукага: «Памешчыкі (ж) палякі, тутэйшая шляхта, ксяндзы, чыноўнікі-каталікі і іншыя розначынцы—усе без выключэньня заўсёды былі і будуць заядлымі ворагамі Расіі».

Такім чынам на Беларусі ішла зацятая барацьба расійскай буржуазіі за панаваньне.

Расійская буржуазія, якая мела сваю організацыю ў выглядзе Расійскай дзяржавы, змагалася за панаваньне ў краі супроць польскай буржуазіі; польская буржуазія, страціўшая польскую дзяржаўнасьць, імкнулася да адраджэньня Польскай дзяржавы ў гістарычных межах, г. зн. з улучэньнем у яе склад і Беларусі.

Абодва бакі, шукаючы саюзнікаў, **Барацьба за ся- стараліся заручыцца падтрыманьнем з бо- лянства.** ку галоўнай масы насельніцтва краю— мясцовага сялянства.

«Пасьля Вэнгерскай рэвалюцыі ў літаратуры польскай эміграцыі зьявілася і разьвівалася думка, што адзіным паратункам для Польшчы застаецца збліжэньне дваранскага стану з народамі і здабываньне сваёй незалежнасьці шляхам партызанскай вайны. Гэтая думка спаткала вялікую прыхільнасьць ва ўсім Заходнім Краі, але разумелася парознаму моладзьдзю і старымі польскімі панамі. Частка моладзі лічыла патрэбным вызваліць сялян з зямлёю, большая частка—без зямлі, а старыя магнаты марылі аб рэспубліцы з прыгонам»¹⁾,— гэтак апісвае настроі польскай буржуазіі часоў польскага паўстаньня жандарскі палкоўнік Лосеў.

«У Заходнім Краі», піша ў памянёным ужо лісьце Мураўёў: «сельскае насельніцтва (разумеі—сялянства) складае аснову нашага панаваньня тут...»²⁾.

Усё гэта стварае надзвычайна складаныя і забытаныя політычныя абставіны ў краі. Расійскі царьём,

¹⁾ Там-сама, стар. 1.

²⁾ Там-сама, стар. 152.

які па сваёй клясавай сутнасці быў блізкім для польскай буржуазіі, стараецца абaperціся на сялянства ў барацьбе супроць сепаратысцкіх тэндэнцый польскай буржуазіі, але ў той-жа час царызм пільна глядзіць за тым, каб гэтая «аснова панавання»—сялянства не парушыла асноўных праў уласнасці буржуазіі наогул і польскай буржуазіі ў прыватнасці. Політыка расійскага ўраду ў адносінах да сялянства праводзілася вельмі хітра: карыстаючы з таго, што сярод польскіх памешчыкаў было шмат ворагаў вызвалення сялян з прыгону, урад браў на сябе ролю абаронцы сялян ад памешчыкаў; данадзяленне сялян зямлёй, падтрыманне сялян у барацьбе супроць чыншаў за павялічэнне сэрвітутнага карыстання зямлёю,—усё гэта павінна было паказваць беларускаму сялянству, як клапоціцца аб ім урад, і гэтым прыцягваць сялян на бок расійскага ўраду, расійскага цара супроць польскіх памешчыкаў.

Усё польскае ў Беларусі лічылася роўназначным уціску над беларускім сялянствам, і, наадварот, прышчаплялася думка, што паленшаньне становішча сялянства звязана з умацненнем расійскіх уплываў.

Якія глыбокія сьляды пакідала гэтая політыка ў сялянстве—відаць з наступнага. Станіслаў Грабскі, вядомы польскі буржуазны дзеяч, пісаў у 1923 годзе: «Урадавая дэмагогія пакінула ў настройх і поглядах іёскі Каралеўства значныя сьляды. Ёсць раёны, дзе яшчэ нядаўна можна было пачуць ад старых сялян словы няверы ў Польшчу: расіец нас выгадаваў, расіец нас і пахавае».

Рэлігійнае пытаньне.

Становішча забытвалася яшчэ і тым, што ў барацьбу расійскага ды польскага нацыяналізму ўмешвалася і рэлігійнае пытаньне: праваслаўны—расіец, католік—паляк. Расійскі ўрад выкарыстоўваў праваслаўнае духавенства для барацьбы за адзіную непадзельную Расію. Польскі нацыяналізм, як вядома, на ўсім працягу барацьбы карыстаецца каталіцкім касьцёлам для сваіх мэт. Беларускае-ж сялянства па рэлігіі падзяляецца на праваслаўных і каталікоў і абедзвюма царквамі ўцягвалася ў барацьбу расійскага і польскага нацыяналізму. Да ўсяго гэтага далучылася яшчэ яўрэйскае пытаньне.

Яўрэйскае пытаньне.

Расійскі ўрад да далучэньня Беларусі да Расіі не дазваляў яўрэям жыць у Расіі. Калі-ж, разам з далучэньнем Беларусі да Расіі, у склад жыхароў Расіі ўвайшлі і яўрэі, то перад расійскім урадам паўстала пытаньне: што рабіць з гэтым насельніцтвам? Яўрэі трымалі ў сваіх руках мясцовы гандаль і прамысловасьць. Значыцца, з гэтага боку яны былі карыснымі для дзяржавы, бо плацілі падаткі. Але, з другога боку, яўрэйскі капітал быў конкурэнтам расійскаму, а таму расійская буржуазія патрабавала ўсякіх абмежаваньняў для яўрэяў. І расійскі ўрад усякімі спосабамі ўціскае яўрэяў. «Мяжа аселасьці», процантная норма ў навучальных установах, забарона купляць і нават арандаваць зямлю, забарона займаць пасады ў дзяржаўных установах,—гэта і шмат яшчэ чаго, што выдумвалі губарнатары, спраўнікі, прыставы і г. д., зьяўлялася законам для яўрэйскага насельніцтва. Аднак тут трэба адзначыць, што ў гэтай барацьбе супроць яўрэяў увесь цяжар клаўся на яўрэйскую беднату, дзеля таго што яўрэйская буржуазія купляла гільдыю, атрымлівала «ганаровае грамадзянства», дабівалася профэсіі, пры дапамозе чаго набывала правы і выходзіла з гэтага зачарованага кола. Становішча-ж яўрэйскай беднаты, дзякуючы гэтаму, горшала яшчэ болей, было нязносным, прыводзіла да фактычнага выміраньня гэтага насельніцтва.

Такім чынам, на Беларусі паступова разьвівалася нацыянальная і рэлігійная барацьба, якую з вялікай ахвотай падтрымліваў і якой хітра карыстаўся расійскі ўрад.

Гаспадарчае становішча Беларусі было ўвесь час цяжкое. Пасьля скасаваньня прыгону беларуская вёска, гарады і мястэчкі доўгі час не маглі ўстаць на ногі.

Зямельнае пытаньне і становішча сялян.

Большая і лепшая частка зямлі знаходзілася ў руках буйных зямляўласьнікаў: 3.993 паны мелі 40 проц. усёй зямельнай плошчы. Сялянская ўласнасьць у 1916 годзе складала толькі 46 проц. усёй зямельнай уласнасьці. На сялянства быў накладзены выкуп за зямлю па такой высокай ацэнцы, што селянін заплаціў і за

зямлю, і за сябе, і за даўці паноў. Жыць было ўсё цяжэй. Калі-ж сялянская гаспадарка крыху паправілася, пачалася моцная дыферэнцыяцыя сялянства, з вылучэньнем нязначнай колькасці заможных і вялізнай колькасці беднякоў.

Цікава, што нават земскія начальнікі характарызуюць становішча і настроі вёскі тых часоў вельмі сумнымі фарбамі: беднасьць, забітасьць, цёмната народу, нястача зямельных надзелаў, адсутнасьць лесу і пасьбішчаў; панская эксплёатацыя перасягае ўсе межы, адносіны паноў да сялян дзікія. Адсюль агульнае незадавальненне і варожасьць да пануючых клясаў. Вось што кажуць аб сабе сяляне, даючы наказ ад Віцебскай губэрні ў першую Думу: «Жыцьцё нашае цяжкое... калі ў такіх умовах, як цяпер, працягнуцца нашае жыцьцё яшчэ гадоў 15—20, то мы будзем паміраць з голаду. Ня кажучы ўжо пра багатых, нават у сярэдняга жыхара сабака ня будзе есьці таго, што павінны есьці мы». Сяляне Смаленскай губэрні кажуць: «Зямлі няма, лесу няма, пасьвіць скаціну няма дзе. Хлеба не хапае. Сяляне паўлазілі ў няволю да багатыроў. Селянін век працуе, а жыве ў брудзе, абшарпаны, няпісьменны і ня мае чаго есьці. Школ няма. Закон абмяжоўвае правы сялян. А пажаліцца няма каму».

Гарады Беларусі расьлі вельмі слаба. Колькасць гарадскога насельніцтва з 12,1 проц. у 1863 годзе зьменшылася к 1897 году да 11,5 проц., а перад вайной 1914 году павялічылася толькі да 13,4 проц.

Прамысловасьць. Прамысловасьць пачала разьвівацца позна: ня было мясцовых капіталаў. Адыграла тут вядомую ролю і політыка расійскай буржуазіі. Польскі-ж капітал і польская прамысловасьць пачалі расьці ў гэты час досыць хутка. Польская прамысловасьць зьявілася конкурэнтам расійскай прамысловасьці. Барацьба паміж расійскім і польскім капіталам затрымала і фактычна перашкаджала будаўніцтву прамысловых прадпрыемстваў на Беларусі. Толькі ў Горадзенскую губэрню пасьля паўстаньня 1831 году ў сувязі з павялічэньнем мытных падатках перабраўся польска-нямецкі капітал.

Рабочая кляса. Колькасьць рабочых, занятых у вытворчасьці, была ў Беларусі нязначнай, і рабочыя знаходзіліся ў асабліва цяжкіх умовах. Гарады й мястэчкі выкідвалі на рынак працы значны лік рабочых, вёска таксама давала вельмі танную рабочую сілу. Усё гэта стварала вялізную конкурэнцыю сярод прапапоўваўшых сваю працу і аддавала іх цалком у рукі эксплёатараў. Да гэтага далучалася й тое, што ў шэрагі рабочых уносілася атрута нацыяналістычнага ды рэлігійнага фанатызму, а гэта яшчэ больш саслабляла шэрагі рабочых і яшчэ больш аддавала іх у рукі капіталістых.

Рамесьніцкая вытворчасць. Значнае месца ў Беларусі займае рамесьніцкая вытворчасць. Усіх рамесьнікаў у 1913 годзе налічвалася каля 200 тысяч чалавек. Роля саматужна-рамесьніцкай вытворчасьці ў агульнай прадукцыі вытворчасьці вельмі значная: тэтак, у 1913 годзе рамесьніцкая вытворчасць дала 70,1 проц. усёй прадукцыі, у той час. як у Эўропэйскай Расіі яна складала толькі 23,8 проц. Рамесьніцтвамі ў Беларусі займаюцца, галоўным чынам, яўрэі, для якіх ва ўмовах поўнага бяспраўя дарэволюцыйнай расійскай рачаіснасьці рамесьніцкая вытворчасць была самым важным сродкам да існаваньня.

Культурнае становішча. Культурнае становішча Беларусі было таксама цяжкім. На тысячу чалавек насельніцтва ў 1914 годзе пісьменных было: у Эўропэйскай Расіі—434, на Паўночным Каўказе—356, на Украіне—416, а на Беларусі толькі—327.

У сельскіх мясцовасьцях на тысячу насельніцтва пісьменных разам з вучнямі было 27 проц.

Адміністрацыйная сваволя. На такім агульным фоне эканамічнага і культурнага заняпаду краю ды нацыяналістычнай барацьбы расійскай, польскай, яўрэйскай і беларускай буржуазіі адна за адной і ўсіх іх разам—супроць рабочых, рамесьнікаў і сялян Беларусі—панавала адміністрацыйная сваволя расійскіх царскіх чыноўнікаў, якія займаліся «насаджваньнем расійскай народнасьці». Беларуская мова, мова

вялізнай большасці насельніцтва Беларусі—беларускіх сялян—была абвешчана «выдумкай», мовай няяснуючай і карыстацца ёю забаранялася. Друкаванне кніг у беларускай мове таксама было забаронена, а старыя кнігі знішчаны. Польская і яўрэйская мовы хоць і лічыліся «існуючымі», але ўжыванне іх таксама забаранялася. «Я сабачай мовы не разумею»,—адказаў адзін вядомы расійскі чыноўнік у Вільні, калі да яго звярнуліся з запытаннем папольску.

Нацыянальнае пытаньне. Нацыянальнае пытаньне, дзякуючы ўсяму гэтаму, стаяла ў Беларусі вельмі гостра і было надзвычайна забытаным.

Большасць насельніцтва Беларусі—беларусы-сяляне. Пануючае-ж становішча ў краіне займалі расійская, польская і яўрэйская буржуазіі: першая—у якасці прадстаўнікоў расійскага самадзяржаўя, другая—як буйнейшыя зямляўласнікі краю, трэцяя—у якасці асноўнай сілы гандлёвага капіталу. Такім чынам клясавы інтарэсы сплёталіся з нацыянальнымі і наадварот.

Рэвалюцыйны рух. Цяжкое політычнае, эканомічнае і культурнае становішча было прычынай раньняга разьвіцця ў Беларусі рэвалюцыйнага руху.

Сялянскі рэвалюцыйны рух. Каб палепшыць сваё становішча, сялянства вяло барацьбу з панамі за зямлю, за павялічэнне свайго зямляўладання. З кожным годам барацьба супроць паноў рабілася ўсё гастрэйшай і пераходзіла да беспасрэднага захопу панскай зямлі. Гэта выклікала каральныя экспедыцыі расійскага ўраду супроць сялян.

Гэтак сялянства праходзіла паступова школу барацьбы супроць буржуазіі, прыходзіла да ўсведамлення, што расійскі царскі ўрад ёсць урад буржуазіі, што сялянству гэты ўрад нічога добрага ня дасць і што толькі шляхам знішчэння ўлады царызму—гэтага абаронцы буржуазіі можна забяспечыць перамогу над панамі.

Селянін пачаў дабівацца лепшага шляхам рэвалюцыйнай барацьбы. Асабліва шырока быў развіты сялянскі рух на Беларусі ў 1905—1907 г. Гэты рух меў

у большасці стыхійны, неарганізаваны характар. Аднак і ў той час ужо былі спробы накіраваць сялянскі рух на агульны шлях арганізаванай барацьбы супроць царызму. «Арганізацыі РСДРП прымалі вялікі ўдзел у аграрным руху, маючы асобныя сялянскія арганізацыі... Пры віцебскай групе Паўночна-Заходняга Камітэту яшчэ ў 1904 годзе была сялянская с.-д. арганізацыя. У сакавіку 1905 году полацкая арганізацыя выпусціла гэктографаваную адозву «К крестьянам», якая заклікала да барацьбы з царскім урадам за сканчэнне вайны, скасаванне выкупаў, зварот абрэзкаў, звальненне беднаты ад падаткаў... Менская група РСДРП у працягу ўсяго 1905 году пасылала на вёску агітатараў ды прапагандыстых і праз местачковыя арганізацыі распаўсюджвала ў вёсках літаратуру, арганізоўвала мітынгі»...

Барацьба 1905—1907 г.г. паказала беларускім сялянам, што толькі ў тым выпадку селянін дабіваўся сваіх патрабаванняў праз Думу, суды, праз беспасрэдную барацьбу з панамі, калі ён—селянін—знаходзіў падтрыманне з боку рабочага і яго партый ды арганізацый. Сялянскі рух тых гадоў мае значэнне таму, што ён, з аднаго боку, выясніў сялянству, што без рашучай рэвалюцыйнай барацьбы супроць буржуазіі няма выйсця з цяжкага становішча, і паставіў, такім чынам, сялянства, як клясу, супроць буржуазіі, а, з другога боку—паказаў, што барацьба сялянства без арганізуючай сілы рабочага, без кіраўніцтва ня можа мець посьпеху.

Рабочы рэвалюцыйны рух. Рабочая кляса Беларусі, ня глядзячы на сваю параўнаўчую малалічнасць і цяжкое становішча, таксама рана ўстала на шлях рэвалюцыйнай барацьбы.

Першыя забастоўкі рабочых адбыліся яшчэ ў 70-х гадох. Гэтак, у 1874 годзе ў Ландварове (каля Вільні) баставаў завод цэвікоў і дроту, у 1877 годзе з посьпехам змагаліся ткачы Беластоку. Палавіна дзевяцьдзесятых гадоў адзначаецца значным развіццём забастовачнага руху. Забастоўкі былі ў Вільні, Менску, Віцебску, Горадні, Гомлі ды іншых гарадох і ў шмат якіх мястэчках. У 1892 годзе ў Вільні ўпершыню сьвяткуецца 1-ае мая.

Партыі. Рана ствараюцца партыйныя арганізацыі. З 1893 году ў Заходняй Беларусі працавала «Соцыял-Дэмакратычная Партыя Польшчы і Літвы», якая адразу ўсталала на шлях рэвалюцыйнага марксызму.

Амаль адначасна пачала сваю працу «Партыя Польскіх Соцыялістых» (ППС), якая стаўляла сваёй галоўнай задачай адраджэньне польскай дзяржавы ў гістарычных межах, пасья чаго лічыла неабходным узаяцца за соцыяльныя рэформы.

Свае нацыяналістычныя ўплывы ППС папырала сярод рабочых Горадзеншчыны, Віленшчыны і Меншчыны.

У 1897 годзе на аб'яднаным зьездзе яўрэйскіх соцыял-дэмакратычных арганізацый быў арганізаваны «Аб'яднаны Яўрэйскі Рабочы Саюз» (Бунд).

1-га сакавіка 1898 году ў Менску была заснована Расійская Соцыял-Дэмакратычная Рабочая Партыя.

Нацыяналістычныя партыі. Асаблівыя ўмовы Беларусі з яе нацыянальнымі супярэчнасьцямі стваралі спадную глебу для развіцьця і ўмацаваньня нацыяналістычных рухаў. Дзеля гэтага на Беларусі мелі значны ўплыў партыі, якія аформлівалі гэтыя рухі.

Беларуская Соцыялістычная Грамада рабіла спробу ўстаць на чале сялянскага руху, які, як ужо зазначалася, быў выкліканы цяжкім эканамічным і політычным становішчам сялянства. Грамада, адбіваючы настроі буржуазных і дробна-буржуазных, кулацкіх ды мяшчанскіх элемэнтаў Беларусі, політычна аформлівала гэтыя настроі, высуваючы ідэю стварэньня самастойнай беларускай дзяржавы. Каб павесці за сабою сялянства, Грамада мела радыкальную аграрную праграму. Такім чынам, паставіўшы сабе задачай барацьбу за стварэньне незалежнай беларускай дзяржавы, Грамада радыкальнымі фразамі хацела павесці за сабою ўсе незадаволеныя элемэнтны і ў першую чаргу—сялянства. Значнага ўплыву Грамада ня мела, але, ня глядзячы на гэта, для правільнай ацэнкі ролі Грамады трэба мець на ўвазе, што зьяўленьне Грамады мела сымптоматычнае значэньне, як паказьнік магчымых політычных плыняў на Беларусі.

Гарады і мястэчкі Беларусі служылі базай для працы Бунду, сыяністых, ППС і іншых нацыяналістычных партый, праца якіх разьбівала шэрагі пролетараў, саслабляючы іх рэволюцыйную сілу.

Царскі ўрад вельмі ўважна сачыў за разьвіцьцём рэволюцыйнага руху і карыстаў з усякай магчымасьці, каб саслабіць яго і зьніштожыць. Яскравым прыкладам таго, як царскі ўрад стараўся скарыстаць эаномічныя і нацыянальныя асаблівасьці Беларусі для барацьбы з рэволюцыйяй, можа служыць так званая «зубатаўшчына» і падтрыманьне царскай ахранкай сыянісцкіх арганізацый.

Напярэдадні рэволюцыі. Аднак, рабочую клясу і сялянства Беларусі можна было ашукаць, але нельга было зрабіць з іх прыхільнікаў буржуазіі. Вось чаму заўсёды нізы мясцовых, нават нацыяналістычных арганізацый былі настроены больш рэволюцыйна, як іх лідэры, і рашуча адхілялі ўсе заклікі да згаджэньня з буржуазіяй.

Пасьля таго, як у 1903 годзе соцыял-дэмакратычная партыя пакалолася на бальшавікоў і меншавікоў, у Беларусі пачалі стварацца бальшавіцкія арганізацыі.

Рабочая кляса Беларусі прайшла добрую політычную школу. Усе моманты рэволюцыйных выбухаў адзначаюцца вялікай цьвёрдасьцю рабочых. Афяры рабочай клясы ў барацьбе супроць царызму яшчэ больш замацавалі арганізаванасьць і солідарнасьць рабочых.

У апошнія гады перад вайной рэволюцыйныя арганізацыі Беларусі былі зусім зруйнованы. Але чым большым быў уціск царызму, тым большая рэволюцыйная энэргія нарасталала ў рабочай клясе і сялянстве, тым з большай сілай павінна была яна рынуцца на барацьбу супроць царскага самадзяржаўя.

Кастрычнікавы пераварот

Становішча Беларусі ў часе імперыялістычнай вайны. Беларусь спаткала лютаўскую рэвалюцыю ў стане страшэннага заняпаду. Імперыялістычная вайна падзяліла Беларусь расійска-нямецкім фронтам на дзве часткі: у Заходняй Беларусі гаспадарылі нямецкія окупанты, Усходняя-ж Беларусь знаходзілася цалком у паласе Заходняга фронту расійскай арміі.

Гарады, мястэчкі і вёскі Беларусі былі ў значнай ступені разбураны. Сялян царызм высыляў у Расію, каб паказаць усяму свету, што народ выяжджае з Беларусі таму, што ня хоча, з пачуцця патрыятызму, заставацца ў нямецкай окупацыі. Яўрэяў высылялі з прыфронтавай паласы, бо царскі ўрад, каб скінуць з сябе віну за свае ваенныя няўдачы, распаўсюджваў чуткі, што ў гэтых няўдачах віны яўрэі, якія нібы прадаюць немцам расійскую армію, займаюцца шпіёнствам для Нямеччыны, перавозяць праз фронт золата і г. д.

Усё гэта разам прывяло да значнага саслаблення сілы рабочай клясы, да поўнага разбурэння рэвалюцыйных арганізацый і саслаблення нацыянальна-рэвалюцыйнай сялянскай інтэлігенцыі.

У першыя-ж дні лютаўскай рэвалюцыі на Беларусі пачалася барацьба за тое, па якім шляху павінна пайсці далейшае развіццё рэвалюцыі: соцыялістычным ці буржуазна-дэмакратычным.

Барацьба за соцыялістычны шлях рэвалюцыі. Невялікая група бальшавікоў з т.т. *Фрунзэ, Мясніковым, Кнорыным* ды інш. на чале, якая апынулася к моманту рэвалюцыі ў шэрагах расійскай арміі Заходняга фронту, узяла на сябе ініцыятыву ў барацьбе за соцыялістычную рэвалюцыю.

Паступова бальшавіцкая арганізацыя пачала расці: у яе шэрагі пачалі ўваходзіць салдаты фронту, а таксама рэвалюцыйныя беларускія рабочыя і сяляне. 4-га сакавіка 1917 году арганізаваўся Менскі Савет Рабочых і Салдацкіх Дэпутатаў з тав. Позэрнам на чале. Савет узяў на сябе ўвесь цяжар зьбіраньня сіл і падрыхтоўкі да захопу ўлады ў рукі рабочых і сялян. 15-га сакавіка арганізаваўся Савет Рабочых і Салдацкіх Дэпутатаў у Віцебску. У кастрычніку быў скліканы зьезд сялянскіх дэпутатаў Менскай губэрні, старшынёй яго быў тав. Фрунзэ.

20-га красавіка фронтова зьезд салдацкіх дэпутатаў вылучыў выканаўчы камітэт Заходняга фронту для арганізацыі кантроля і кіраўніцтва жыцьцём Заходняга фронту.

Вялізную працу правялі савецкія арганізацыі Беларусі ўлетку 1917 году ў барацьбе з Кераншчынай і Карнілаўшчынай. Толькі дзякуючы дзейнасьці і ўплыву бальшавікоў Заходняга фронту, удалося затрымаць адсылку ў Петраград ударных батальёнаў з Заходняга фронту.

25-га кастрычніка Менскі Гарадзкі Савет захапіў уладу ў свае рукі.

30-га кастрычніка Гомельскі Гарадзкі Савет пасля дакладу тав. Кагановіча вынес пастанову аб перадачы ўсёй улады саветам. Нарэшце, 18, 19 20 і 21-га лістапада адбыўся зьезд рабочых і сялянскіх дэпутатаў беларускіх губэрняў. На зьездзе перад дэлегатамі былі пастаўлены пытаньні аб вайне, уладзе і зямлі. Па ўсіх пытаньнях зьезд вынес цвёрдыя пастановы: вайну скончыць, уладу ўзяць у рукі рабочых і сялян, зямлю перадаць сялянам.

Бальшавіцкая арганізацыя к гэтаму часу надзвычайна вырасла: 15 верасьня бальшавікі налічвалі звыш 9 тысяч членаў, к моманту кастрычнікавага перавароту лік бальшавікоў Заходняга фронту і краіны дасягнуў больш як 50 тысяч чалавек.

Гэтак паступова ішла арганізацыйная праца бальшавікоў. Бальшавікі зьвярнулі сваю ўвагу галоўным чынам на салдат, рабочых і сялян, самі ўсталі на чале і хуткім крокам павялі да захопу ўлады саветамі.

**Організацыя
контр-рэвалю-
цыйных сіл.**

Організацыя контр-рэвалюцыйных сіл на Беларусі ішла каля двух цэнтраў. Першы—адбіваў настроі ды імкненні расійскай і зрусyfikаванай буржуазіі, якая хацела захаваць Беларусь, як «Паўночна-Заходні Край» новай дэмакратычнай Расіі. Разам з камандваньнем Заходняга фронту, часта пад кіраўніцтвам яго гэты цэнтр імкнуўся наладзіць у Беларусі «дэмакратычны парадак», каб забяспечыць працяг вайны «да пераможнага канца», адклаўшы разьвязаньне ўсіх пытанняў рэвалюцыі аб уладзе, зямлі ды інш. да скліканьня Устаноўчага Сойму.

Да прыхільнікаў гэтай плыні трэба залічыць гарадзкія думы, земствы, партыі эсэраў, меншавікоў, Бунд ды інш.

Аднак, нават у першыя дні рэвалюцыі гэта быў штаб бяз арміі. Камісары часовага ўраду Керанскага, думы, земствы ніякага ўплыву на масы ня мелі. Каму трэба было зрабіць справу, той ішоў у савет. Не памагалі прыезд і прамовы раскатываўшых па Заходнім фронце Мілюкова, Гучкова і самога Керанскага.

Куды большай пагрозай быў штаб Заходняга фронту ў Менску і стаўка найвышэйшага галоўнакамандуючага ў Магілеве. Аднак, і з гэтымі штабамі ўдалося зладзіць, таму што салдацкія масы пайшлі за балышавікамі і саветамі.

Другім цэнтрам, дзе організоўвалі сілы супроць пролетарскай рэвалюцыі, зрабіўся беларускі нацыянальны рух.

У першыя дні пасья лютаўскай рэвалюцыі беларускія нацыяналістычныя элемэнты ня мелі яснай праграмы. Сабраўшыся 25-га сакавіка 1917 году, беларускія арганізацыі абралі Беларускі Нацыянальны Камітэт, у склад якога ўвайшлі: ламешчык Скірмунт, ксёндз Гадлеўскі, зямляўласнік Кастравіцкі, чыноўнікі, настаўнікі.

Беларускі Нацыянальны Камітэт прыняў пастанову, у якой ухваліў «найлепшай формай дзяржаўнага ладу Расіі фэдэрацыйна-дэмакратычную рэспубліку», заявіў, што «зямельнае пытаньне будзе разьвязана на Расійскім Устаноўчым Сойме», патрабаваў «далучэньня ўсёй Беларусі да дэмакратычнай Расіі»...

Б 521956р

Гэта была звычайная буржуазна-дэмакратычная пляцформа з некаторым нацыянальным адценьнем.

Значных ушпываў Беларускі Нацыянальны Камітэт ня меў, але ён даў штуршок да адраджэньня старых і стварэньня новых нацыяналістычных арганізацый як у Беларусі, гэтак сярод уцекачоў і ў арміі.

Улетку 1917 году была абрана Рада беларускіх арганізацый. Яна таксама ня йшла далей нацыянал-дэмакратычнай праграмы, аднак, знадворку прыняла рэволюцыйны выгляд. Гэта дало ёй магчымасьць павесці працу сярод сялян і сельскай інтэлігенцыі. У першую чаргу была распачата праца сярод вайсковых беларусаў, шляхам скліканьня зьездаў «ваяк-беларусаў» Заходняга, Паўднёва-Заходняга, Паўночнага, Румынскага ды іншых фронтаў. Рэзолюцыі гэтых зьездаў складаліся так, каб, з аднаго боку, задаволіць рэволюцыйныя патрабаваньні салдат-рабочых і сялян, а з другога—умацаваць нацыянал-дэмакратычную пазыцыю Рады.

Такім чынам, разам з паступовым зьбіраньнем сіл вакол балышавікоў і саветаў Беларусі для захопу ўлады беларускімі рабочымі і сялянамі, ішла праца беларускіх нацыяналістычных арганізацый, якія імкнуліся сабраць вакол сябе пераважна сялянства і сялянскую інтэлігенцыю, каб накіраваць іх супроць саветаў, супроць соцыялістычнай рэволюцыі.

Галоўным пунктам барацьбы паміж рэволюцыйнымі і контр-рэволюцыйнымі сіламі Беларусі было нацыянальнае пытаньне. Замест усіх асноўных пытаньняў рэволюцыі, а разам з гэтым і нацыянальнага, як гэта робіць кампартыя, на першае месца высоўваецца нацыянальнае пытаньне, як зусім самастойнае пытаньне, разьвязаньне якога, на думку нацыянал-дэмакратаў, павінна стаяць паперадзе ўсіх іншых пытаньняў рэволюцыі.

Рэволюцыйныя і контр-рэволюцыйныя сілы Беларусі ўсталі адна супроць аднаў найбольш гостра на так званым «Усебеларускі Конгрэс».

Ужо прышоў Кастрычнік. Беларусь разам з Расіяй пайшла па шляху Кастрычнікавай рэволюцыі. Улада ў

Беларусі знаходзілася ў руках саветаў рабочых, сялянскіх, батрацкіх і салдацкіх дэпутатаў.

Ня глядзячы на гэта, Вялікая Беларуская Рада, разам з выканаўчым камітэтам вайсковых беларускіх арганізацый, самастойна, бліз ведама і згоды з саветамі, на значыла на 5-ае сьнежня скліканьне Ўсебеларускага Конгрэсу для вырашэньня лёсу Беларусі.

У гэты час у Рады зьявіўся конкурэнт: Беларускі Краёвы Камітэт пры Ўсерасійскім савеце сялянскіх дэпутатаў з Караткевічам на чале таксама захацеў узяць у свае рукі кіраўніцтва лёсам Беларусі і таксама назначыў на 8-ае сьнежня скліканьне Ўсебеларускага Конгрэсу.

Пляцформа Беларускага Краёвага Камітэту выяўлена ім у яго дэкларацыі ад 17-га лістапада 1917 году, дзе кажацца: «Мы, соцыялісты, з верай імкнемся да сьветлай будучыны, калі ўсе працоўныя народы аб'яднаюцца ў адзін сусьветны саюз, вакол адной соцыялістычнай культуры, братэрства, роўнасьці і свабоды; аднак, мы не даем веры, што ў сучасны момант шляхам грамадзянскай вайны і зьніштажэньня дзяржаўнасьці, без належнай падрыхтоўкі народных мас ды без патрэбнага грамадзка-эканамічнага разьвіцьця народаў Расіі і нават Эўропы можна цалком ажыццявіць соцыялізм»... «Цяпер прышоў момант», кажа далей камітэт, «калі Беларусь, як цэльная краіна, у асобе свайго працоўнага сялянства, павінна сказаць сваё слова. Аднак, не для таго, каб зрабіць Расіі новы боль або ўставіць у яе разруху новую палку, а для таго, каб сваёй арганізаванай сілай пачаць самой сабе і ў той-жа час падтрымаць сілы шматпакутнай Расіі».

Не да рэвалюцыі заклікаў камітэт, а супроць рэвалюцыі: ён ня верыць у магчымасьць будаўніцтва соцыялізму. Аднак, каб ашукаць савецкую ўладу, краёвы камітэт у асобе Караткевіча распачаў хадайніцтва перад урадам РСФСР аб падтрыманьні сваёй працы, узяўшы на сябе абавязак перад савецкім урадам РСФСР забясьпечыць захаваньне ўлады саветаў на Беларусі. На скліканьне свайго зьезду краёвы камітэт атрымаў ад савецкай улады грашовую дапамогу.

Але не пасьпеў краёвы камітэт атрымаць грошы, як агаласіў дэкларацыю, што ён супроць грамадзянскай вайны, што ён ня верыць у сацыялістычнае будаўніцтва, што ён супроць саветаў, супроць рэвалюцыі, за падтрыманьне буржуазнай «шматпакутнай Расіі».

Такім чынам, зусім незалежна адзін ад аднаго былі назначаны два Ўсебеларускіх Конгрэсы, і толькі ў выніку доўгіх перавыбараў згадзіліся зьліць гэтыя зьезды ў адзін зьезд.

Фактычна і далей конгрэс, на які зьехаліся 1.872 дэлегаты, складаўся з двух частак—краёўцаў і радаўцаў.

«Краёўцы» стаялі на гэй пазыцыі, што Беларусь, як неаддзельная частка Расіі, павінна пры ўсякіх умовах уваходзіць у склад Расіі ў якасьці «краіны», у самым апошнім выпадку на федэрацыйных умовах. Гэта была дэмакратызаваная плячформа «ісыцінна-рускіх людзей».

«Радаўцы», наадварот, стаялі на пазыцыі «незалежнасьці» Беларусі: яны імкнуліся давесці, што Беларусь ня мае нічога супольнага з Расіяй, што Беларусь павінна пайсьці па шляху стварэньня незалежнай беларускай дзяржавы. У тым-жа выпадку, калі Беларусі ня ўдасца дабіцца незалежнасьці, то дапушчалася згаджэньне з Польшчай або Нямецчынай, але ні ў якім разе не з Расіяй. Як бачым, у «краёўцаў» і «радаўцаў» нічога агульнага ня было. Што-ж іх яднала?

Іх яднала агульная варожасьць да саветаў, да пролетарскай рэвалюцыі.

Кіраўнікі конгрэсу дамагаліся, каб конгрэс выказаўся за прызнаньне дэмакратычнага, г. зн. буржуазнага ладу і гэтым стварыў формальную перашкоду разьвіцьцю і ўмацаваньню ўлады Саветаў. Яны дабіваюцца таго, што конгрэс прымае рэзолюцыю аб тым, што ён «зацьвярджае рэспубліканскі дэмакратычны лад у межах Беларускай зямлі». Аднак, на конгрэсе была пэўная частка рэвалюцыйна настроеных рабочых і сялян, якія ўжо прызналі ўладу саветаў, і таму кіраўнікі конгрэсу, каб захаваць уплыў на гэтую частку зьезду і праз гэта ўтрымаць за сабой далейшае кіраўніцтва, улучаюць у ту самую рэзолюцыю настанову аб тым, што конгрэс ухваляе «незабаўна ўтварыць з свайго складу

орган краёвай улады ў асобе Усебеларускага савету сялянскіх, салдацкіх і рабочых дэпутатаў, які часова стае на чале кіравання краем»...

Конгрэс не адбіваў такім чынам імкненніў рабочых і сялян Беларусі, ён быў непатрэбны, шкодны для справы рэволюцыйнай барацьбы, і таму Савет Народных Камісараў Заходняй краіны й фронту імем рабочых і сялян Беларусі спыніў 18-га сьнежня працу зьезду і абвясціў зьезд распушчаным.

Працяг барацьбы і новыя цяжкасьці для саветаў. Аднак, барацьба ня скончылася. «Выканаўчы Камітэт Усебеларускага Конгрэсу» стаіўся ў падпольлі і вёў сваю працу далей.

У гэты час на тэрыторыі Беларусі зьявіўся вораг у асобе польскіх легіёнаў, арганізаваных генэралам Доўбар-Мусьніцкім у раёне Магілёў—Бабруйск.

К гэтаму-ж часу пачала пагражаць небясьпека і з боку немцаў у сувязі з няўдачай берасьцейскіх перамаўленьняў. Немцы пайшлі ў наступ. Наш фронт быў адчынены, дзеля таго што старая армія разышлася па хатах, а новая, чырвонагвардзейская, толькі пачынала фармавацца. У апошнія гадзіны прабывання Савету Народных Камісараў Заходняй краіны й фронту ў Менску зьявіліся «беларускія атрады», якія пачалі лавіць бальшавікоў.

18-га лютага 1918 году савецкая ўлада пакінула Менск. З 18-га да 22-га лютага ў Менску панавала ўлада польскіх легіёнаў і Беларускай Рады.

22-га лютага Менск быў заняты немцамі, якія прасунуліся да Дняпра. Пачалася нямецкая окупацыя Беларусі.

Нямецкая окупацыя

Пад націскам наступаўшай нямецкай арміі савецкія і партыйныя бальшавіцкія цэнтры Заходняй краіны (Беларусі) эвакуаваліся ў Смаленск. З гэтага моманту пачынаецца новы перыод барацьбы за саветы ў Беларусі, барацьбы, якая адбывалася па той і па гэты бок окупацыйнай лініі. Смаленск, Віцебск, Магілёў, Гомель знаходзіліся на савецкім баку, уся-ж тэрыторыя на захад ад Магілёву—Воршы—Полацку апынулася ў окупацыі.

Організацыйная праца Заходняй краіны.

Перад бальшавікамі Заходняй краіны стаялі задачы: а) арганізаваць і ўмацаваць саветы на савецкім баку; б) арганізаваць вайсковыя сілы для абароны савецкіх тэрыторый; в) весці рэвалюцыйную працу ў окупацыі, наладзіўшы сувязь з салдатамі нямецкай арміі. У гэтых кірунках і ішла праца.

19-га сакавіка 1918 году быў арганізаваны заходні вучастак атрадаў заслони Чырвонай арміі.

У траўні адбылася ў Смаленску паўночна-заходняя канферэнцыя бальшавікоў, а ў жніўні адбыўся V партыйны зьезд бальшавікоў Заходняй краіны.

У верасні ў Смаленску адбыўся зьезд саветаў Заходняй краіны. Усё гэта дапамагала політычнаму і арганізацыйнаму ўмацаваньню савецкай улады ў савецкай частцы Беларусі.

Праца сярод уцекачоў.

У гэты-ж самы час разгарнулася масавая праца сярод уцекачоў—рабочых і сялян Беларусі, якіх эвакуацыя ў часе імперыялістычнай вайны параскідала па ўсім абшары Расіі. Паводле даных А. Кіржыца, з Літвы і Беларусі

выехала 1.320.500 уцекачоў, прычым толькі з адной Горадзенскай губэрні больш за 750 тысяч чалавек.

Яшчэ да Кастрычніка беларускія нацполітычныя арганізацыі распачалі працу сярод уцекачоў, спадзяючыся іх аўтарытэтам прыкрыць сваю чыннасць. Але гэтыя спробы нацполітычных дзеячоў мелі некаторы посьпех толькі спачатку. Праз нейкі час, калі ў арганізацыі ўцекачоў увайшлі рабочыя-беларусы, часта члены мясцовых бальшавіцкіх арганізацый, кірунак працы арганізацый уцекачоў змяніўся. Спрабам нацыяналістых накіраваць масы ўцекачоў па шляху нацыяналістычнай барацьбы былі процістаўлены задачы ўцягвання рабочых мас у барацьбу за саветы.

Першымі ўсталі на гэты шлях беларускія арганізацыі рабочых асяродкаў. У Петраградзе ўлетку 1917 году ўжо існавала бальшавіцкая беларуская арганізацыя, якая нарадзілася, як філія Беларускай Соцыялістычнай Грамады. Прадстаўнікі гэтай арганізацыі, як бальшавікі, былі на ўсебеларускім Конгрэсе і ўпарта змагаліся супроць буржуазна-дэмакратычных кіраўнікоў конгрэсу.

14-га лютага 1918 году ў Петраградзе быў арганізаваны пры ўрадзе РСФСР Беларускі Нацыянальны Камісарыят. На яго было ўскладзена абслугоўваньне эканамічных, культурных і політычных патрэб беларускіх уцекачоў, а таксама дапамога ўмацаваньню саветаў на Беларусі ды падрыхтоўка да арганізацыі савецкай улады ў окупаванай краіне.

Беларускі Нацыянальны Камісарыят шырока разгарнуў сваю працу, маючы ва ўсіх мясцох зграмаджэньня ўцекачоў свае адзелы і політычна апрацоўваючы тыя масы ўцекачоў, якія звярталіся дамоў у окупаваную паласу.

Рэвалюцыйная праца ў окупацыі.

Асабліва важнае значэньне ў гэты час мела праца бальшавікоў у паласе окупацыі.

Окупацыя Беларусі была сьмяртэльнай пагрозай для саветаў на Беларусі. Але разам яна мела і свае дадатныя вынікі: папершае, рабочыя і сялянскія масы занятых немцамі абшараў навочна яшчэ раз пераканаліся, што зварот улады буржуазіі зноў нясе

рабочым і сялянам уціск, эксплёатацыю, зьдзекі; падругое—перасуваньне немцаў на ўсход злучыла старую окупацыю, Вільню—Горадню—Беласток, з новай окупацыяй, адчыніла дзьверы для вольнага пашырэння бальшавіцкіх ідэй на Захад і, патрэчае, дапамагала збліжэньню нямецкіх салдат з рэвалюцыйнымі рабочымі й сялянамі Беларусі, ад якіх немцы пераймалі новыя ідэі савецкай улады.

Паступова ў окупацыі былі адноўлены і арганізаваны бальшавіцкія ячэйкі як па гарадох ды мястэчках, гэтак і па вёсках. Асабліваю ўвагу бальшавікі зьвярнулі на тое, каб прыцягнуць на свой бок рабочых, сярод якіх яшчэ мелі сілу ўплывы Бунду, сыяністых ды інш. згоднікаў.

«Карыстаючыся падтрыманьнем Паўночна-Заходняга Краёвага Камітэту і знаходзячыся пад яго кіраўніцтвам», кажа тав. Кнорын у брошурцы «Пяць год КП(б)Б»: «менская падпольная арганізацыя зрабіла тое, чаго да окупацыі не ўдалося зрабіць,—яна аўладала ўсёй рабочай масай гораду і раней за ўсё—профэсыянальнымі саюзамі. Яна ў значнай ступені пахіснула ўплыў Бунду і «Поалей-Цыон», сярод якіх якраз у гэтых умовах пачаўся развал».

Менская камуністычная арганізацыя зьвязваецца з павятовымі гарадамі і ўстанаўляе сваю гегемонію над окупаванай тэрыторыяй. Улетку 1918 году ў Смаленску была склікана краёвая канфэрэнцыя партыйных арганізацый Беларусі. На ёй абіраецца Краёвы Камітэт Беларусі, які працуе пад кіраўніцтвам Заходняга Краёвага Камітэту. Краёвы Камітэт Беларусі зьвязваецца з сялянствам, стварае шматтысячную паўстанцкую арганізацыю і падрыхтоўвае, такім чынам, моцную падмогу саветам у окупацыі.

Цікава адзначыць, што рабочыя асяродкі так званай старой окупацыі рана ўсталі на шлях стварэння саветаў. Ужо ў сакавіку 1918 году ў Беластоку быў абраны савет.

Рэвалюцыя ў Нямецчыне паскорыла расклад нямецкай арміі. У ёй былі абраны саветы. Праўда, «сольдатэнраты» знаходзіліся ў руках афіцэрства, але політычная роля іх ад гэтага не зьмяншалася.

К гэтаму часу адносіцца праца «Рэволюцыйнага савету нямецкай арміі ўсходняга фронту». Гэты савет быў створаны Паўночна-Заходнім Краёвым Камітэтам нашай партыі з некалькіх перадавых нямецкіх ды аўстрыяцкіх рабочых-комуністых і адыграў вялікую ролю ў справе рэволюцыяваньня і распаду нямецкай арміі.

Праца беларускіх нацыяналістаў. У той час, як рабочыя і сяляне Беларусі пад кіраўніцтвам бальшавікоў арганізоўваліся для рашучай барацьбы за саветы, беларускія нацыяналістычныя арганізацыі вялі і далей сваю працу барацьбы супроць саветаў за стварэньне буржуазнай беларускай дзяржавы. Адыход савецкай улады з Менску дазволіў выйсьці з падполья дзеячом Выканаўчага Камітэту Ўсебеларускага Конгрэсу. Яны пачалі хутчэй зьбіраць сілы, каб ударыць па адыходзіўшых бальшавіках, а таксама захапіць уладу ў свае рукі.

18-га лютага 1918 году Савет Народных Камісараў Заходняй Краіны эвакуаваўся ў Смаленск.

20-га лютага Выканаўчы Камітэт Конгрэсу выпусьціў першую ўстаўную грамату—аб стварэньні часовага сакратарыату і аб захопе ўлады ў свае рукі. Аднак, гэта было больш падобна на комэдыю, а не на сур'ёзную працу. Выканаўчы Камітэт ня меў рэальнай сілы, каб ажыццяўляць свае пастановы. У Менск прыйшлі польскія лепіёны Доўбар-Мусьніцкага, якія ўзялі фактычную ўладу ў свае рукі.

22-га лютага ў Менск увайшлі немцы, якія скончылі конкурэнцыю, падначаліўшы ўсю окупаваную паласу пад свой уплыў.

У дзейнасьці беларускіх нацыяналістых пачынаецца новы пэрыод: дзе толькі можна, яны хадайнічаюць перад нямецкім камандваньнем, каб тое дапамагло стварыць Беларускаю рэспубліку. Яшчэ 18-га лютага Віленская Беларуская Рада ўхваліла пастанову аб разрыве паміж Беларусьсю і Расіяй.

25-га сакавіка Выканаўчы Камітэт Усебеларускага Конгрэсу, заслухаўшы паведамленьне Віленскай Рады аб дасягненьнях беларускага нацыянальнага руху ў нямецкай окупацыі, пастанавіў зьвярнуцца да беларускага

народу з грэцкай устаўной граматай з абвяшчэньнем «Беларускай Народнай Рэспублікі».

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі паслала з гэтай прычыны тэлеграму да імператара Вільгельма II, у якой казалі: «Рада Беларускай Народнай Рэспублікі... зьвяртаецца да вашай імператарскай вялікасьці з словамі найглыбейшай удзячнасьці за вызваленьне Беларусі нямецкім войскам ад цяжкага ўціску, панаваньня зьдзекаў і анархіі. Рада БНР дэкларавала незалежнасьць цэльнай і непадзельнай Беларусі і просіць вашу імператарскую вялікасьць аб абароне ў яе імкненьнях да ўмацаваньня дзяржаўнай незалежнасьці і непадзельнасьці краю ў сувязі з Нямецкай імперыяй. Толькі пад абаронай Нямецкай імперыі бачыць край сваё пгчасьце ў будучыне».

Комэнтары, здаецца, залішнія, дзеля таго што гэты тэлеграму кажа сам за сябе. Гэтага кроку Рады ня вытрымалі нават ўваходзіўшыя ў Раду бундаўцы і беларускія эсэры: ім стала млясна і яны вышлі з Рады. Ня гледзячы на падлашчваньні беларускіх нацыяналістаў, нямецкае камандваньне адносілася да Рады вельмі холадна, тым больш, што з яго, з-за рэвалюцыі ў Нямеччыне, хапала і сваіх клопатаў.

Але гэтыя падлашчваньні да нямецкага камандваньня адкрывалі ўсім, хто яшчэ памыляўся, сапраўдны твар Рады і яшчэ мацней туртавалі рабочых ды сялян вакол саветаў.

Саветы к канцу нямецкай окупацыі былі арганізаваны па ўсёй акупаванай тэрыторыі. Адых немцаў з Беларусі быў спатканы з вялікім энтузіязмам усімі працоўнымі, для якіх пачынаўся новы пэрыод барацьбы за саветы. 11-га сьнежня 1918 году ў Менску ўтварыўся Менскі Ваенна-Рэвалюцыйны Камітэт вызваленай Беларусі.

Агалашэньне БССР

У сувязі з разгромам нямецкага імперыялізму рукі ў Антанты развязаліся, і ў канцы 1918 году ўвага дзяржаў-пераможніц у большай ступені, як да гэтага часу, пачала накіроўвацца на барацьбу супроць пролетарскай рэвалюцыі.

Адзін з праектаў барацьбы супроць рэвалюцыйнай Расіі замыкаўся ў тым, каб, скарыстаўшы лёзунг самавызначэння народаў, раздробніць яе на шэраг федэрацыйных і незалежных дзяржаў, раз'яднаць такім чынам сілы пролетарыату й сялянства і гэтым палегчыць аднаўленьне буржуазнага «права й парадку». З гэтага відаць, што з боку савецкай улады патрабавалася найвялікшая ўвага да нацыянальнага пытання, каб ня даць буржуазіі магчымасці скарыстаць нацыянальныя супярэчнасці старой Расіі для барацьбы супроць саветаў. Гэтыя супярэчнасці трэба было скарыстаць так, каб яшчэ больш з'яднаць працоўных вакол саветаў, каб барацьба за саветы мела разам характар барацьбы працоўных за сваё нацыянальнае вызваленне.

Рэвалюцыйныя арганізацыі Беларусі паставілі пытаньне аб абвяшчэнні Беларускай Савецкай Соцыялістычнай Рэспублікі, лічачы, што гэта яшчэ больш з'яднае рабочых і сялян Беларусі пад сьцягам камуністычнай партыі і вырве самы важны козыр з рук буржуазіі.

22—23 сьнежня 1918 году ў Маскве I Усерасійскі зьезд беларускіх сэкцый бальшавікоў ухваліў пастанову аб патрэбе абвяшчэння Беларускай Рэспублікі.

У гэты-ж самы час вельмі актыўна стаўлялася пытаньне аб політычнай патрэбе абвяшчэння Беларускай

Савецкай Рэспублікі старшынёю Менскага Рэўкому—
тав. *Рэйнгольдам*.

30-га сьнежня 1918 году VI краёвая канфэрэнцыя
комуністычнай партыі Заходняй Комуны ўхваліла па-
станову аб стварэньні Савецкай Беларусі, абвясціўшы
сябе I зьездам комуністычнай партыі Беларусі.

Падаем рэзолюцыю VI канфэрэнцыі (I зьезду) цал-
ком:

«Атмосфэра, якая ўсё больш і больш згущаец-
ца на горызонце сусьветнага імпэрыялізму, пагра-
жае зьністожыць пераможны рух III Інтэрнацыя-
налу, паўстаўшага міжнароднага пролетарыяту і
прыгнечаных нацый, якія ўстаюць на шлях адзіна
вызваленчай для іх комуністычнай рэвалюцыі. Су-
проць ваяўніча-шовіністычнага імпэрыялізму хут-
ка зьбіраюцца сілы Савецкай Расіі, каб адбарапіць
свабоду працоўных мас паўстаўшых народаў. Каб
вытрымаць націск цесным колам абкружыўшых нас
нанятых банд і цёмных сіл імпэрыялізму, каб яшчэ
болей замацаваць заваёвы расійскага пролетарыяту
і памалчы яму адбіць наступ злоснага ворага, які
наважыў зьністожыць заваёвы пролетарыяту і пра-
вы вольных народаў, з мэтай наладжваньня фак-
тычна-буржуазнага самавызначэньня народаў і
тым самым нясусьветнага разгулу капіталу—VI кра-
ёвая канфэрэнцыя більшавікоў лічыць патрэбным
абвясціць самастойную Соцыялістычную Рэспуб-
ліку Беларусі з тэрыторыяй Менскай, Горадзен-
скай, Магілёўскай, Віцебскай і Смаленскай гу-
бэрняў».

1-га студзеня 1919 году быў абнародаваны маніфэст
часовага рабоча-сялянскага ўраду Беларусі, які агаля-
шаў утварэньне Беларускай Соцыялістычнай Савецкай
Рэспублікі.

Часовы ўрад Беларусі склаўся з працаўнікоў За-
ходняй краіны і Беларускага Нацыянальнага Камісары-
яту, пад старшынствам беларускага пісьменьніка з ра-
бочых Э. Жылуновіча (Цішкі Гартнага), чым рабіўся
буйны крок наперад па ўцягваньні ў кіраўнічую рэво-
люцыйную барацьбу працаўнікоў, беспасрэдна зьвяза-
ных з шырокімі масамі рабочых і сялян Беларусі.

На I Усебеларускім зьездзе саветаў у лютым 1919 г. была прынята Канстытуцыя Беларускай Рэспублікі, якая спецыяльным актам была прызнана ЦВК РСФСР.

К гэтаму часу Літва таксама была абвешчана савецкай рэспублікай, і літоўскі савецкі ўрад вёў барацьбу супроць літоўскай Тарыбы ды польскіх легіёнаў.

Перад Савецкай Беларуссю і Савецкай Літвой быў адзін вораг, стаялі агульныя задачы рэволюцыйнай барацьбы. Дзеля гэтага амаль адначасна на зьездах саветаў Беларусі і Літвы было ўхвалена аб'яднаць Беларусь і Літву ў адну Літоўска-Беларускую Савецкую Рэспубліку. 7—8-га сакавіка 1919 году ў Вільні адбылася аб'яднаўчая сесія Цэнтральных Выканаўчых Камітэтаў Літвы і Беларусі, якая аформіла пастановы сваіх зьездаў аб зьліцці.

Арганізуючы сілы для барацьбы супроць ворагаў і вядучы гэтую барацьбу, маладая Літоўска-Беларуская дзяржава разгарнула ў той-жа самы час шырокую працу сацыялістычнага будаўніцтва. З найважнейшых мерапрыемстваў таго часу трэба адзначыць наступныя: каб уцягнуць масы ў будаўніцтва, усюды былі праведзены выбары ў саветы; было пастаўлена пытаньне аб зямлі, прычым мелася на ўвазе шматлікія маёнткі Літвы і Беларусі, абашіраючыся на значны сельска-гаспадарчы пролетарыят, абярнуць на фабрыкі збожжа; былі ўжыты спосабы да абслугоўваньня нацыянальна-культурных патрэб мясцовага насельніцтва, прычым мясцовыя мовы насельніцтва былі прызнаны роўнапраўнымі.

Што-ж у гэты час рабіла беларуская Рада?

Маніфэст часовага рабоча-сялянскага ўраду Беларусі абвясціў Раду па-за законам. Савецкі ўрад Беларусі шавёў упартую барацьбу супроць Рады і яе «народных міністраў» тым больш, што контр-рэволюцыйная сутнасьць Рады выявілася з поўнай відавочнасьцю.

Баючыся народнага гневу, беларуская Рада кінула Менск і астаявалася ў канцы 1918 году ў Коўне, дзе паміж літоўскай Тарыбай і беларускаю Радай была падпісана ўмова аб узаемнай дапамозе.

Чыннасьць Рады і «ўраду БНР» у гэты час была накіравана на тое, каб знайсці дапамогу для барацьбы

супроць Савецкай Беларусі. Паводле слоў аднаго з «дыплёматычных» прадстаўнікоў Рады К. Езавітава, прадстаўнікі Рады вялі перамаўленьні з гр. Ліанозавым, з урадамі Колчака, Юдэніча, Дзянікіна, азначаючы свае адносіны да іх у залежнасьці ад прызнаньня іх новымі дзяржавамі. Усюды, дзе ўтвараліся контр-рэвалюцыйныя цэнтры, былі прадстаўнікі Рады.

Збліжэньне «ўраду БНР» з літоўскай Тарыбай рабілася ўсё больш цесным. Пры літоўскім урадзе было створана міністэрства па беларускіх справах, міністар якога Я. Варонка распачаў кампанію па вярбоўцы беларусаў у літоўскую армію. Яшчэ раней прадстаўніком Рады ўдалося сабраць зьезд сялян Горадзеншчыны, на якім была ўхвалена пастанова аб далучэньні Горадзеншчыны да Літвы супроць Польшчы.

Аднак, толькі падманам удаваліся Радзе такія пастановы. Калі ў Горадні быў створаны савет, то на першае-ж пасяджэньне савету—27-га студзеня—зьявіліся прадстаўнікі сялянскай сэкцыі беларускай Рады, якія заявілі аб сваім адзінстве з саветамі рабочых дэпутатаў.

«Урад БНР» зрабіўся групай эмігрантаў, якія спэкулявалі на нацыянальным пытаньні, пры поўным збанкрутаваньні ўсіх спроб пацягнуць за сабой масы.

Ад «радаўскай» орыентацыі пачалі паступова адыходзіць лепшыя прадстаўнікі беларускай інтэлігенцыі, якая ўставала на шлях сумеснай працы з саветамі.

25-га студзеня зрабілася вядомым, што міжнародны капітал парайшоў перайсьці ў наступ супроць саветаў: маршал Фош запатрабаваў ад галоўнага нямецкага камандваньня вольнага пропуску польскіх легіянераў праз Горадзеншчыну супроць бальшавікоў.

Барацьба за саветы ўваходзіла ў новую стадыю беспасрэднага нападу на саветы армій капіталу.

На Беларусь насунулася новая пагроза: польская армія, па загаду з Францыі, выконваючы ролю авангарду сусьветнай буржуазіі, пачала наступ. Па загаду Антанты немцы перадаюць легіянерам Беласток. Польская армія захапляе Ваўкавыск, Слонім, 28-га красавіка займае Горадню.

У канцы красавіка пераагранутыя польскія легіянеры ўваходзяць у Вільню і займаюць яе. Язэп Піл-

судзікі вышупчае адозву, у якой заяўляе, што польская армія ідзе, каб вызваліць «забыты богам і людзьмі край»—Беларусь, што яго армія нясе вольнасьць і роўнасьць беларускаму народу. Захоп беларускіх тэрыторый польскімі лепіёнамі пазначыўся цэлай паласой экзэкуцый над сялянамі, з якімі паны разлічваліся за панскую зямлю, лес і інш. Ня глядзячы на супраціўленьне рабочых і сялян Беларусі, дужэйшыя сілы Польшчы ішлі ўсё ўперад. 8-га жніўня палякамі быў захоплены Менск; польска-савецкі фронт стварыўся на рубяжох Полацак—Барысаў—Бабруйск.

Літоўска-беларускі савецкі ўрад, які выехаў раней у Бабруйск, эвакуаваўся потым у Смаленск, дзе ўсе сілы і сродкі былі перададзены Чырвонай арміі на барацьбу супроць палякаў.

Пачаўся самы цяжкі для Беларусі пэрыод—пэрыод польскай акупацыі.

Польская окупацыя

Напад польскай арміі на Савецкую Беларусь і Украіну быў зроблены ў мэтах барацьбы супроць саветаў па загаду і пры падтрыманьні краін Антанты, у першую чаргу—Францыі. Але гэты напад польскай арміі быў у той-жа самы час спробай польскай буржуазіі захапіць усе тэрыторыі, якія ўваходзілі ў склад гістарычнай Польшчы да яе падзелу ў 1772 годзе.

Польская окупацыя аднавіла для Беларусі самыя горшыя часы прыгону: расправа з сялянамі за захопленыя імі зямлю, лясы, за прагнаных паноў, пакараньне розгамі за самую малую віну, абкладаньне контрыбуцыямі і ўсякімі павіннасьцямі,—вось агульная пераборшаная ацэнка становішча сялянства таго часу.

«Становішча насельніцтва зрабілася зусім нязносным. Цяжкое яро польскай окупацыі прыціснула ўсіх жыхароў. Амаль усе, апрача невялікай кучкі спекулянтаў, напалову галадавалі. Польскія банды тэрорызавалі ўсё насельніцтва, лавілі на работу, рэзалі бароды і, як маглі, здэквалясіся над беднымі безабароннымі лўрэямі»,—так апісвае становішча ўцякач з окупацыі, дадаючы: «Няма нічога дзіўнага, што ўсё насельніцтва, як міласьці з неба, чакала вызваленьня з-пад гэтага нязноснага яра».

Значыцца, калі барацьба на польска-савецкім фронце абазначала для рабочых і сялян усіх савецкіх рэспублік барацьбу супроць сусьветнай буржуазіі, дык для беларускіх рабочых і сялян гэтая барацьба, апрача таго, была яшчэ і барацьбой супроць свайго адвечнага гвалтаўніка—польскага пана.

У окупацыі рабоча-сялянскія масы ўсталі на шлях актыўнай барацьбы супроць окупантаў. Польская оку-

пацыя пазначылася шырокім паўстанцкім рухам рабочых і сялян Беларусі. Комуністычныя ячэйкі зрабіліся кіруючымі штабамі партызанскага руху. Тыя, хто ня меў сувязі з комуністычнымі ячэйкамі, стваралі свае арганізацыі. Цікава адзначыць, што беларуская сельская інтэлігенцыя, пераканаўшыся на практыцы, што для Беларусі дасць зварот «дэмакратычных» парадкаў, голасна дэклараваных Пілсудзкім, таксама ўстала на шлях барацьбы супроць окупантаў і пачала ствараць беларускую комуністычную арганізацыю напоўмарксысцкага, напоўнародніцкага характару, якая паступова наладзіла контакт з кампартыяй.

ЦК комуністычнай партыі (бальшавікоў) Літвы і Беларусі, знаходзячыся ў Смаленску, кіраваў усёй гэтай барацьбой, накіроўваючы яе ў арганізаванае рэчышча, даючы лезунгі, пасылаючы кіраўнікоў-арганізатараў, задаваляючы літаратурай, рэгулюючы моманты выступленняў.

Знайшліся, аднак, у окупацый групы беларускіх шовіністычных дзеячоў, сярод якіх, у сувязі з адозвай Пілсудзкага, аджылі старыя надзеі на тое, што толькі адна Польшча здолее памагчы Беларусі зрабіцца «вольнай і роўнай» з іншымі народамі.

У кастрычніку 1919 году з дазволу польскай улады ў Менску была склікана сесія Рады «Беларускай Народнай Рэспублікі» з прадстаўнікамі беларускіх арганізацый. Даючы дазвол на скліканьне Рады, польскі ўрад загадзя быў запэўнены некаторымі «раднымі», што Рада ўхваліць пастанову аб федэраванні Беларусі з Польшчай. Аднак, панаваньне польскіх окупантаў у Беларусі пачало адкрываць вочы тым, хто да гэтага яшчэ памыляўся і романтична верыў у «прыраджоны польскі дэмакратызм». Дэлегаты Рады з месцаў сталі ў опозыцыю полёнафільскай частцы радаўскай галоўкі. Рада абрала новы ўрад «незалежніцкі» з У. Ластоўскім на чале. Тады правая частка Рады абвясціла гэты ўрад незаконным і, сабраўшыся асобна, абрала так званую «Найвышэйшую Раду», з надзеяй пры дапамозе Пілсудзкага «вызваліць беларускі народ і стварыць аўтономную Беларусь у межах Польшчы 1772 году».

«Найвышэйшая Рада» стварыла беларускую вайсковую камісію, якая павінна была вербаваць ахвотнікаў-беларусаў у польскую армію супроць Чырвонай арміі. Але ўсё гэта было ня больш, як бутафорыяй.

Увесну 1920 году, калі былі скончаны асноўныя ваенныя апэрацыі Чырвонай арміі на іншых фронтах, заключаны мір з Эстоніяй, Літвой, пачаліся перамаўленьні з Латвіяй,—камандваньнем Заходняга фронту пачалася падрыхтоўка да рашучых боёў з польскай арміяй, тым больш, што, ня глядзячы на настойлівыя прапановы савецкай улады з абяцаньнем Польшчы вялікіх тэрыторыяльных уступак, Польшча адмаўлялася заключыць мір.

Чуючы бяду, польскае камандваньне загады рыхтавалася да адыходу, вывезычы ўсё найбольш каштоўнае ў Польшчу. Усё, чаго не магла захапіць польская армія, нішчылася. Беларусь была абхоплена пажарамі: гарэлі падпаленыя паляккі лясы, гарады і інш. Окупанты паказалі свой сапраўдны твар: «8-га траўня а трэцяй гадзіне раніцы вораг стралялінай з гармат пачаў руйнаваць горад Барысаў. А дзевятай гадзіне раніцы паляккі пачалі па Барысаву ўраганавы артылерыйскі агонь, страляючы хэмічнымі і падпальнымі снарадамі». Барысаў быў не адзінай афяраю: гарэў і руйнаваўся Менск, па загаду генэрала Шэптыцкага быў падпалены Слуцак, каб зрабіць віднай дарогу адыходзіўшым абозам.

Магутным націскам Чырвонай арміі, якая пад гураганавым агнём ворага перайшла праз Бярэзіну, пры дапамозе беларускіх партызан, ударыўшых у тыл польскай арміі, 10-га ліпеня польскі фронт быў разарваны, і пачаўся нястрымны адыход польскай арміі. Не памаглі гістарычныя крыжкі беларускай Рады аб тым, што кожны беларус павінен устаць на абарону супроць «маскоўскіх гвалтаўнікоў» за культурную Польшчу. Рада змушана была ўцякаць разам з окупантамі.

10-га ліпеня быў адабраны Барысаў, 11-га ліпеня—вызвалены Менск. За кароткі час уся Беларусь была вызвалена ад окупацыі. Чырвоная армія перайшла на тэрыторыю карэннай Польшчы. Рабочыя і сяляне вызва-

леных тэрыторый спатыкалі Чырвоную армію з хлебам і сольлю.

11-га ліпня ў Менску ўтварыўся Ваенна-Рэволюцыйны Камітэт у складзе т.т. Чарвякова, Кнорына і Адамовіча.

Менск зрабіўся савецкім.

Перамога 1920 году над польскай арміяй абазначала перамогу саветаў над капіталістычным сьветам.

Перамогай 1920 г. рабочыя і сяляне Беларусі замацавалі Кастрычнікавую рэвалюцыю, скончылі доўгую барацьбу за саветы, якая пачалася ў 1917 годзе. 1-га жніўня 1920 году рэволюцыйныя арганізацыі Беларусі ўрачыста дэкларавалі аднаўленьне Беларускай Савецкай Соцыялістычнай Рэспублікі, вылучыўшы Ваенна-Рэволюцыйны Камітэт Беларусі ў складзе т.т. Чарвякова (старшыня), Кнорына, Адамовіча, Ігнатоўскага і Вайнштэйна.

З 1920 году Савецкая Беларусь вядзе свой каляндар мірнага соцыялістычнага будаўніцтва.

Соцыялістычнае будаўніцтва Са- вецкай Беларусі

Пасьля сканчэньня Савецка-Польскай вайны, Савецкая Беларусь пачала мірную працу ў складзе 6-ці павеатаў быўшай Менскай губэрні, на тэрыторыі звыш 52.000 кв. клм. з насельніцтвам звыш 1.500.000 чалавек. Гэты склад Савецкай Беларусі далёка не ахапляў усяе тэрыторыі Беларусі. Аднак, да 1924 году Савецкая Беларусь, ня гледзячы на прапановы з боку ўраду РСФСР, не магла ўключыць у свой склад суседнія беларускія раёны, бо трэ' было раней хаця крыху стаць на ногі пасьля вайны. У красавіку 1924 году па згодзе ўрадаў РСФСР і БССР да Савецкай Беларусі быў далучаны шэраг беларускіх павеатаў Віцебскай, Гомельскай і Смаленскай губэрняў. Дзякуючы гэтаму, БССР заняла абшару 109.764 кв. клм. з насельніцтвам 4.200.000 чалавек. Разам з гэтым далучэньнем да Беларусі беларускіх тэрыторый, урады БССР і РСФСР, выходзячы з патрэбы стварыць найбольш спрыяючыя ўмовы для свайго далейшага плянавага соцыялістычнага будаўніцтва—гаспадарчага і культурнага,—пачалі больш падрабязнае выўчэньне ўсіх суседніх тэрыторый, каб на падставе гэтага зрабіць канчатковае раёнаваньне, выдзеліўшы ў склад Беларусі ўсе аднастайныя з боку гаспадарчага, этнографічнага і культурнага тэрыторыі. У выніку гэтай працы 6-га сьнежня 1926 году Прэзыдыум ЦВК РСФСР пастанавіў перадаць Савецкай Беларусі Гомельскі і Рэчыцкі паветы 6. Гомельскай губ. Гэта пастанова далучыла да БССР яшчэ 15.752 кв. клм. тэрыторыі і 649.000 чалавек насельніцтва.

Так паступова, пры даламозе сваёй старэйшай сястры РСФСР, БССР канчаткова аформілася, як дзяржаўная адзінка з насельніцтвам у 5.000.000 чалавек. Частка задачы па аб'яднанні беларускіх тэрыторый у складзе БССР такім чынам ужо выканана. Гэта дае ўпэўненасць, што будзе выканана і далейшае аб'яднанне ў складзе БССР тых тэрыторый, што часова, з прычыны няспрыяльных політычных умоў, дагэтуль падпарадкаваны суседнім дзяржавам.

Адрыў ад Беларусі часткі заходніх тэрыторый моцна адбіваецца на будаўніцтве Беларусі, бо Беларусь падзелена, як гаспадарчая адзінка, што не дае магчымасці дасканала распрацаваць пляны будаўніцтва і выкарыстаць усе тыя сілы і сродкі, якія мае Беларусь.

Але і цяпер ужо Савецкая Беларусь мае магчымасць будаваць сваю гаспадарку, культуру і ўзмацняць сваю політычную моц.

Кастрычнікавая рэвалюцыя разарвала шуты, якімі царскі ўрад апутаў працоўных. Такімі шутамі былі даўгі, што нарабіў царскі ўрад заганіцай, а таксама вялізарныя падаткі, якія падалі, галоўным чынам, на сялянства.

Паводле падлічэння амэрыканскіх вучоных, усяго даўгоў у царскага ўраду было 13.823.000.000 (трынаццаць мільярдаў восемсот дваццаць тры мільёны руб.). Працентаў за гэты доўг трэба плаціць 640.000.000 руб. (шэсьцьсот сорок мільёнаў руб.). На Беларусь прыпадае з гэтага ліку ўсяго доўгу 552 мільёны рублёў, або на кожную душу звыш 130 рублёў, а на кожны год процантаў усяго 25.600 тысяч рублёў, або 6 руб. на 1 душу. Што гэта значыць—тлумачыць ня трэба.

Падаткі ды іншыя выплаты сялянства Савецкага Саюзу ў 1924-25 годзе былі меншыя, чым да вайны, на 2 мільярды рублёў.

Дзякуючы таму, што Кастрычнік усё гэта зьнішчыў, адраджэньне і разьвіццё народнай гаспадаркі Савецкай Беларусі ідзе больш шпарка, яна дужэе і расьце, а разам з гэтым матар'яльны стан рабочых і сялян паступова паляпшаецца.

Надзел сялян
зямлэй.

Да рэвалюцыі ў сярэднім на 1 сялянскі двор прыпадала 8 дзесяцін усяе зямлі, бо ў сялянскім уладанні амаль ня было зямлі ня сельска-гаспадарчага карыстання. На 1 душу вясковага насельніцтва прыпадала 1,25 дзесяціны. Гэтыя лічбы зьяўляюцца яскравым прыкладам недахвату зямлі ў сялянства. Стан пагаршаўся яшчэ і тым, што шмат зямлі на Беларусі забалочана, і што, у залежнасці ад гэтага, выходзіла на 1 гаспадарку ня 8, але 5-6 дзесяцін ужытковае зямлі. Наогул, Беларусь зьяўлялася краінай з найбольш шчыльным насельніцтвам, бо на 100 дзесяцін ужытковае зямлі прыпадала:

На Беларусі	69,6 чалавек
У Паўночна-Ўсходняй Расіі	64,5 "
„ Паўночна-Заходняй „	45,3 "
„ Украіне	65,2 "

Зямля была размеркавана сярод сялянства вельмі няроўна. Калі, з аднаго боку, было шмат малых карлікавых гаспадарак, у якіх далёка ня старчыла зямлі да сярэдняй нормы, дык, з другога боку, было досыць і такіх, якія па колькасці зямлі перавышалі значна гэту норму.

У залежнасці ад зазначаных дзвюх асаблівасцяў—агульнага недахвату зямлі і няроўнага яе размеркавання сярод сялянства—перад Савецкай уладай стаялі задачы: 1) зьнішчыць малазямельце наогул, 2) так перабудаваць сялянскія гаспадаркі, каб кожная сялянская гаспадарка ня толькі задавальняла спажывецкія патрэбы самой гаспадаркі, але мела магчымасць па сваім размеры развіцца і пашырацца, 3) гэтыя дзве задачы, у сваю чаргу, павінны былі вырашацца так, каб забяспечваць магчымасць найбольш шпаркага коопэравання сялянскіх гаспадарак і праз коопэраванне замацоўваць пераход сельскае гаспадаркі на соцыялістычны шлях развіцця.

Кастрычнікавая рэвалюцыя перадала сялянству Беларусі каля 1.300.000 дзесяцін зямлі, павялічыўшы, такім чынам, сялянскае зямлякарыстанне на 32,3 проц.

Толькі 209.115 дзесяцін або 3,7 проц. ужытковае зямлі пакінута ў якасці дзяржаўнае маемасці, а рэшта падзелена між сялянамі.

У 1907 годзе, купляючы зямлю праз так званы «Крестьянский банк», плацілі звычайна за 1 дзесяціну ў сярэднім 127 р. Калі мы падлічым па гэтай цане кошт перадаанай сялянскай зямлі, дык убачым, што гэта складае вялізарную суму: $127 \times 1.300.000 = 165.100.000$ рублёў.

Кастрычнікавая рэвалюцыя перадала сялянству абшарніцкае зямлі на суму звыш 165 мільёнаў рублёў.

У 1925 г. налічвалася звыш 100.000 новых сельскіх гаспадарак, якія пабудаваліся за часы рэвалюцыі.

Рэвалюцыйны падзел абшарніцкае зямлі часткова палепшыў стан сялянства, зьменшыўшы малазямельле.

На падставе эаанамічных падрахункаў выходзіць, што ў Беларусі мінімальнае норма зямлі на адну гаспадарку павінна быць 4,6 або 6,8 дзесяціны ўжыткаў.

Сельская гаспадарка, маючая зямлі менш, існаваць ня можа.

Максымальнае норма зямлі на 1 гаспадарку вызначаецца ў 9,2 або 13,7 дзесяціны.

Гаспадарка, маючая звыш гэтае нормы, ужо патрабуе наёмнай працы і траціць свой чыстае працоўны склад. Маючы на ўвазе паказаныя нормы, вызначаныя для сярэдняе сялянскае гаспадаркі ў 4 душы, было падлічана ў 1925 годзе, што звыш 258.000 сялянскіх гаспадарак мела зямлі менш нормы і каля 30.000 гаспадарак—звыш нормы. Такім чынам, 38 проц. гаспадарак патрабуюць далейшае прырэзкі зямлі.

Недахват зямлі, які вызначыўся, патрабаваў ад улады далейшага вышуквання зямельных фондаў, каб задаволіць зямельны голад.

Пастановай Цэнтральнага Выканаўчага Камітэту дадатковыя зямельныя фонды былі створаны:

- а) шляхам пераводу часткі зямлі з-пад лесу . . . 368.000 дзес.
- б) з дзяржаўнай зямлі 100.000 .
- в) „ акінутай зямлі 50.000 .
- г) „ абрэзкаў ад напоўпрацоўных гаспадарак . 170.000 .
- д) апрача гэтага ёсць на мэце дадаць 800—900 тысяч дзесяцін зямлі пасья мэліорацыі.

Такім чынам, пытаньне задавальнення зямельнага голаду ў асноўным вырашаецца. Гэта пытаньне дадаткова вырашаецца таксама шляхам пераезду беларускага

сялянства ў Сібір, на Волгу, на Каўказ, у Крым, дзе для Беларусі адводзяцца значныя абшары вольнай зямлі. Справа перасялення ідзе тым больш добра, што беларускія пасяленцы з даўн-даўна знаёмы з Сібірай. Паводле матар'ялаў Галоўнага Перасяленцкага Камітэту, з 1896 па 1910 год перасялілася з Беларусі ў Сібір каля 500.000 чал. І цяпер гэтая справа наладжваецца так, што кожны год выпраўляецца з Беларусі на новую зямлю ня менш як 10.000 чал., хаця жадаючых, трэба сказаць, ёсць значна больш.

Зямляўпарадкаваньне. Зьмяншэньне пераспалосіцы, знішчэньне вузкапалосіцы і дальнязямельля дыя наогул прыбліжэньне зямлі да зямляроба зьяўляецца канечнай патрэбай у пабудове новае сялянскае гаспадаркі.

Арганізаванае і сыстэматычнае ажыццяўленьне гэтай рэформы ў зямлякарыстаньні выконваецца зямляўпарадчымі органамі ў парадку ўнутрыпасельнага зямлябудаўніцтва. Пры гэтым ва ўмовах БССР такое ўнутрыпасельнае зямлябудаўніцтва звязана з поўным гаспадарчым абсталяваньнем зямляўпарадкаваных сялян, з разьбіўкай зямлі на палі, а палёў на палосы, прызначаныя кожнай вызначанай гаспадарцы, і нават з пераводам зямляўпарадкаваных на шматпольле.

Ажыццяўленьне ўнутрыпасельнага зямляўпарадкаваньня палягчае ўвядзеньне больш інтэнсыўных спосабаў гаспадараньня і ў той-жа час спрыяе ўцягваньню ў асноўны гаспадарчы зварот тых больш далніх ды нявыгадных па месцы свайго знаходжаньня зямельных участкаў, што, з прычыны гэтага палажэньня, пакідаліся сялянствам або выкарыстоўваліся вельмі экстансыўна. У такім стане знаходзіцца, паводле падліку Народнага Камісарыяту Зямляробства, да 15 проц. усяе зямлі прапоўнага карыстаньня.

Што да формы зямлякарыстаньня, дык урад БССР пераважна спыняецца на такой форме яе, пры якой у найбольшай меры забясьпечваецца магчымасьць палепшаньня сельска-гаспадарчага будаўніцтва на падставе коопэраваньня і колектывізацыі сярэдніх ды бяднячкіх гаспадарак.

Такой формай ва ўмовах БССР зьяўляецца высялковая, якую ўрад БССР, не адбіраючы ад насельніцтва свабоды выбару, імкнецца пераважна праводзіць мерамі ўтвару ды эканомічнымі. Але-ж зьяўляецца патрэбным дапусьціць у паасобных выпадках правядзеньне хутарскай і часткай адрубной формы там, дзе такая форма больш прыдатная па топографічных ды іншых мясцовых умовах і дзе насельніцтва не знаходзіць магчымым адмовіцца ад яе.

Згодна практыкі, высялковае зямлябудаўніцтва займае 78 проц., а хутарскае і адрубнае 22 проц. усіх гаспадарак.

Попыт на зямлябудаўніцтва вялізны, але яго задаволіць цалкам нельга з-за браку тэхнічных сіл.

Агульны падлік зямляўпарадчых работ такі:

Усяго трэба зямляўпарадкаваць	5.432.321 дз.
Было зямляўпарадкавана да рэвалюцыі	784.529 „
Зямляўпарадкавана ў часе рэвалюцыі да 1925 году	1.045.315 „
Зямляўпарадкавана за 1925 г.	182.186 „
Засталася, такім чынам, зямляўпарадкаваць	3.430.301 „

Усю працу па зямляўпарадкаваньні маецца на мэце скончыць праз 10 год.

Праца па зямляўпарадкаваньні ідзе побач з шырокімі агрономічнымі мерапрыемствамі. Каморніку, кажэ наша вёска, няма чаго рабіць у вёсцы без агронома—і наадварот.

У 1-ым паўгодзьдзі 1925-26 году шматшольле праводзілася на 2.124 пунктах, захапіўшы 11.329 гаспадарак. Патрэба на агронома расьце. Разам з гэтым расьце патрэба на насеньне, на машыны.

Селянін заводзіць шматпалёўку, разводзіць скаціну, наогул імкнецца зрабіць сваю гаспадарку больш зыскоўнай. Калі раней галоўную ўвагу селянін зварачаў на тое, каб больш пасеяць жыта, дык цяпер селянін імкнецца жыта сеяць ня больш, але лепш, каб атрымаць большы ўраджай. Ён імкнецца замяніць жыта больш выгоднымі культурамі, як лён, бульба, ды інш. Прадаўшы іх на рынку, селянін купляе сабе хлеб, бо гэта выгаднай. Увоз

і вываз збожжа за апошнія гады змяніўся (у тысячах пудоў) так¹⁾:

Гады	Увоз	Вываз	Сальдо
1923-24 . .	1.675	738	+ 937
1924-25 . .	1.723	2.610	- 887
1925-26 . .	6.716	-	+6.716
1926-27 . .	9.185	439	+8.746

Значыць, яшчэ ў 1924-25 годзе вывезлі з Беларусі збожжа на 887 тыс. пудоў больш, чым увезлі. Але далей, разам са зменай у характары сельскай гаспадаркі, ідзе вельмі значнае павялічэнне ўвозу.

Засеўная плошча ў 1924-25 годзе перавысіла даваенную на 13 проц., дайшоўшы да 2.493 тысяч дзесяцін. За апошнія гады ідзе далейшы паступовы рост засеўнай плошчы.

Ураджай збожжа. Расьце ўраджай збожжа, ён перавысіў сярэднюю даваенную норму. Так, збор з дзесяціны ў пудоў быў:

	Сярэдн 1905-13	1923-24г.	1924-25г.
Жыта-азіміна . .	42,4	41	48,1
Ячмень	47,1	45	51,2
Авёс	48,3	51	55,7
Льняное семя . .	22,2	22,4	26,4
Бульба	432,2	432,2	548,2

Агульны збор жыта з году ў год павялічваецца: сабрана было збажыны ў 1923 годзе—84.735,7 тыс. пудоў, у 1924—92.703,2 тыс. пудоў, у 1925 г.—100.982 тыс. пудоў.

¹⁾ Усе лічбы ўзяты з кніжкі „Контрольные цифры нар. хоз. БССР на 1926-27 г.“, выданьне Дзяржплану БССР, 1926 г.

Тэхнічныя культуры.

Тэхнічныя культуры і засеўныя травы займаюць усё большае месца, што відаць з наступнай табліцы (у проц.):

КУЛЬТУРЫ	1923 г.	1924 г.	1925 г.	1926 г.
Зернавыя	82,7	82,1	79,1	77,3
Бульба	11,4	10,3	11,3	11,7
Тэхнічныя	3,1	3,4	4,6	4,6
Пасевы траў	2,8	4,1	5,0	5,4

Гадоўля жывёлы.

Гадоўля жывёлы хутка аднаўляецца, даўшы за мінулыя гады значны рост. У процантах мы маем наступны малюнак параўнаньня з мінулым годам:

	1923 г.	1924 г.	1925 г.	1926 г.
Коні	100	102,7	112,9	102,8
Быдла	100	106,0	118,2	100,6
Авечкі	100	102,0	121,1	95,8
Сьвіньні	100	116,9	129,3	106,3

Такім чынам, мы бачым, што сельская гаспадарка Беларусі ўжо паднялася да ўзроўню даваеннага часу, а ў некаторых выпадках нават яго перавышае. Разам з агульным ростам народнай гаспадаркі будзе ісьці ў далейшым разьвіцьцё і сельскай гаспадаркі.

Далейшыя задачы.

У сучасны момант Урад БССР зьяўляў пяцігадовы плян разьвіцьця народнай гаспадаркі, у якім у стасунку да сельскай гаспадаркі прадбачыцца наступны шлях разьвіцьця:

1. Далейшае пашырэнне засеўнае плошчы і зьмяншэнне няўжыткаў. Вялікае значэнне пры гэтым набывае праца па мэліарацыі і зямляўпарадкаваньні.

2. Не зьмяншаць, але павялічваюць агульны лік збору зярна, і ў той-жа час зьвярнуць асаблівую ўвагу на павялічэньне тэхнічных культур, як найбольш зыскоўных.

3. Разьвіцьцё жывёлагадоўлі, дзякуючы чаму будзе расьці таварнасьць сельскай гаспадаркі і будзе магчымасьць пашыраць прамысловасьць па пераапрацоўцы сельска-гаспадарчай сыравіны (бульбы, маслабойнай, ільнянай, гарбарнай).

Аднаўленьне і разьвіцьцё сельскай

Сельска-гаспадарчая коопэрацыя. гаспадаркі ідзе пры дапамозе Савецкай улады, якая ўкладае ў гэту справу вялікія сродкі як шляхам бюджэтных асыгнаваньняў, так і праз сельска-гаспадарчыя крэдытныя сельска-гаспадарчыя коопэрацыю.

Асаблівая ўвага ўвесь час зварачаецца на пашырэньне коопэрацыі.

На 1-ае кастрычніка 1925 году сельска-гаспадарчая коопэрацыя лічыла 122.000 сяброў.

На 1-ае красавіка 1926 году ўжо было 168.000 сяброў, што дае павялічэньне на 37,4 проц. На 1-ае кастрычніка было коопэравана 17,5 проц. усіх сялянскіх гаспадарак, а на 1-ае красавіка—22,5 проц.

Цэнтральнымі Савецкімі ўстановамі Беларусі выдадзена летам 1926 году 270.000 руб. доўгатэрміновай пазыкі. Апрача гэтага, выдана яшчэ з фонду гаспадарчага аднаўленьня 265.000 рублёў.

Вельмі важна адзначыць, што ідзе значнае пашырэньне і ўмацаваньне розных відаў коопэраваньня ў сельскай гаспадарцы. Колгасы, арцелі, таварыствы машынных, па жывёлагадоўлі, малочныя і г. далей.

Сельска-гаспадарчы крэдыт. Сельска-гаспадарчы крэдыт, арганізаваны ўладай, галоўным чынам, за кошт дзяржаўных сродкаў, служыць для грашовай дапамогі сельскай гаспадарцы.

IX Зьезд Компартыі (бальшавікоў) Беларусі кажа пра гэта так: «Усе мерапрыемствы па разьвіцьці сельскай гаспадаркі і гаспадарчай працы (чынасьць) самога сялянства ўпіраюцца ў недахват капіталу ў сельскай гаспадарцы. Бяз шырокага дзяржаўнага сельска-гаспадарчага

кредыту сельскія гаспадары наогул, а асабліва беднякі ды сярэдніякі, ня здолеюць пабудаваць культурнае гаспадаркі. Трэба павялічыць капіталы с.-г. банку і палегчыць умовы кредытаваньня»... Па гэтым пытаньні зроблена наступнае:

На 1-е кастрычніка 1924 г. асноўны капітал с.-г. банку быў	349 т. р ^у
На 1-е „ „ 1925 г.	1.193 „ „
На 1-е ліпня 1926 г.	1.796 „ „

Па пяцігадоваму пляну аднаўленьня сельскай гаспадаркі, асноўны капітал с.-г. кредыту павялічваецца ў 1925-26 годзе на 1.527 тыс. рублёў, а ў 1926-27 г.—на 3.743.000 рублёў.

Галоўная ўвага, як відаць з пастановы IX зьезду КП(б)Б, зварачаецца на абслугоўваньне бяднейшага і сярэдняга сялянства.

З усіх гэтых лічбаў яскрава відаць, як расьце сельская гаспадарка Беларусі. Гэта служыць асновай дзеля абнаўленьня і разьвіцьця нашай гаспадаркі. Гэта таксама паляпшае матар'яльнае палажэньне сялянства, якое, атрымаўшы зямлю, пакладае свае сілы на найбольш выгаднае выкарыстаньне гэтай зямлі.

Прамысловасьць Беларусі набывае

Прамысловасьць. ўсё большую адносную вагу ў эканоміцы краіны.

У даваенныя часы яна ў большасьці насіла выпадковы характар, бо ня было спрыяючых умоў, эканомічных і політычных, для яе існаваньня ды разьвіцьця.

За часы вайны прамысловасьць была разбурана, машыны вывезены. Тым большае значэньне маюць дасягненьні Беларусі ў гэтай галіне гаспадарчага жыцьця.

Галоўныя даныя, якія малюць стан прамысловасьці, такія:

1. За 1924-25 год асноўны капітал дзяржаўнай прамысловасьці, падпарадкаванай Вышэйшаму Савету Народнай Гаспадаркі, павялічыўся з 9.891,5 тыс. да 11.434,7 тыс. руб., або на 11,6 проц.; уласныя зваротныя сродкі дасягнулі 9.282,8 тыс. руб., павялічыўшыся на 41,5 проц.

2. Агульны выработ прамысловасці павялічыўся ў 1924-25 годзе да 51.311,2 тыс. рублёў, ці на 59,5 проц.

У 1925-26 годзе было страчана каля 8.000.000 рублёў на пабудову новых прадпрыемстваў і аднаўленьня старых. У 1926-27 годзе праектуецца выканаць рознай будаўнічай работы прыблізна на 12.000.000 рублёў.

Урад БССР ставіць перад сабой мэту—значна павялічыць тэмп разьвіцьця прамысловасці Беларусі. Усяго, паводле пяцігадовага пляну, пачынаючы з 1926-27 году па 1930-31 год, будзе ўложана ў цэнзавую прамысловасць каля 95.000.000 рублёў. Дзякуючы гэтаму, значна павялічыцца лік рабочых у прадпрыемствах, будзе зьмяншацца цана на тавары, а разам з гэтым палепшыцца матэрыяльны стан рабочых.

Разьвіцьцё прамысловасці Беларусі знаходзіцца ў цеснай сувязі з разьвіцьцём электрыфікацыі. Колькасць электрычнай энэргіі за будучыя пяць год (1925-1926—1930-31) павінна падняцца з 21 мільёна кілёватгадзін да 102 мільёнаў. Ужо распачалася пабудова вялікай электрычнай станцыі на Асінаўскім тарфяным балоце—«Асінабуд», на што будзе страчана каля 15.000.000 р. і што дасьць вялікі запас электрычнае энэргіі для Віцебскай, Аршанскай і нават Магілёўскай акруг.

Як вынік мерапрыемстваў Савецкае ўлады, накіраваных у бок разьвіцьця прамысловасці, паступова пачынае зьмяняцца роля прамысловасці ў эканоміцы Беларусі. Калі раней прамысловасць Беларусі насіла выдкорковы характар, дык цяпер яна пачынае займаць пачэснае месца, як штурхач гаспадарчага разьвіцьця краіны.

Павялічваецца разам з гэтым лік рабочых у Беларусі, і іх матэрыяльнае становішча палепшаецца.

Колькасць рабочых, занятых у прамысловай вытворчасці, была ў 1923-24 г.—11.552 чал., у 1924-25 г.—14.738 чал.

Сярэдняя месячная зароботная плата паступова павышаецца: у 1924-25 годзе—41,5 руб., 1925-26—46,1 руб. і ў 1926-27 г. будзе—48,6 руб.

**Саматужная ра-
мельніцкая пра-
мысловасць.**

Трэба тут жа адзначыць, што ўся больш-менш буйная прамысловасць Беларусі зьяўляецца дзяржаўнай і што прыватны капітал жаднае ролі ў прамысло-

васці ня грае.

Агульны лік прыватных прадпрыемстваў—39.348 з 55.000 рабочых. Пераважная большасць прадпрыемстваў прыпадае на долю адзінак саматужнікаў і рамеснікаў (32.516).

**Соцыялістычныя
элементы гаспа-
даркі.**

З нашага вельмі кароткага агляду сельскай гаспадаркі і прамысловасці відаць, што гаспадарчая праца пасля перамогі Кастрычніка ў Беларусі мае значныя поспехі, што адбываецца на палешаньні стану насельніцтва гораду і вёскі. Замацаваньне гаспадарчага стану Беларусі паступова замацоўвае соцыялістычныя элементы нашай гаспадаркі.

Наша прамысловасць ёсць соцыялістычная па тыпу, і ў гэтым напрамку яна ўсё больш разьвіваецца.

У нашай сельскай гаспадарцы таксама ідзе павялічэньне коопэраваньня, пашырэньне ролі дзяржаўнага крэдыту, падцягваньне бяднейшых на больш высокую ступень,—і ўсё гэта, разам узятае, накіроўвае сельскую гаспадарку на соцыялістычны шлях.

**Культурнае
будаўніцтва.**

Разам з гаспадарчым разьвіцьцём Савецкай Беларусі можна адзначыць значныя дасягненьні і ў барацьбе за культурнае, у шырокім сэнсе слова, разьвіцьцё Беларусі.

Пры вырашэньні пытання аб культурным будаўніцтве Савецкая ўлада мае на ўвазе два бакі задачы: першы—барацьба за грамадзкую нагоду, другі—барацьба за адраджэньне і разьвіцьцё беларускай культуры, як культуры большасці насельніцтва Беларусі.

Царызм пакінуў вельмі цяжкую спадчыну. Беларусь апынулася ў стане самай няпісьменнай часткай царскай Расіі.

Царызм сьвядома трымаў насельніцтва няпісьменным, бо баяўся, што пісьменны, сьвядомы чалавек, не захоча цярапец свайго гаротнага жыцьця.

Калі-ж і рабіліся якія захады для адчынення ў Беларусі школ, дык пры гэтым ставілася мэта зрабіць з гэ-

тых школ пляцоўкі русыфікацыі і выхавання пасельніцтва ў духу адданысці «вере, царю и отечеству».

У Беларусі ня было аніводнай вышэйшай школы, і ўсе заходы мясцовых людзей дабіцца арганізацыі ў Беларусі такой школы заставаліся без задаволення.

Затое досыць значна пашыраны былі ў Беларусі духоўныя і настаўніцкія сямінарыі, настаўніцкія інстытуты—мэта якіх была выхаваць з мясцовай моладзі адданых «русской идее» напоўнісьменных інтэлігентаў, барацьбітоў супраць мясцовага сэпаратызму.

Усё нярускае нішчылася, перасьледвалася, забаранялася. Беларуская мова была прызнана «мужыцкай, хамскай», і супраць яе вялася самая рашучая барацьба. Вучня з малых гадоў прыўчалі да думкі, што «благародны» чалавек, «інтэлігент» можа і павінен гаварыць толькі на рускай мове.

Да 1905 году друк беларускіх кніжак быў забаронены, а з 1905 году ішоў вельмі слаба з прычыны адсутнасці сродкаў і прычэпак цензуры.

Русыфікатарская хваля павялічвалася праз казарму, царкву, дзяржаўныя ўстановы.

З другога боку, беларускае насельніцтва знаходзілася пад вельмі моцным уплывам польскае культуры і каталіцкага касьцёлу. Большая частка беларускага дваранства—шляхты фактычна полёнізавалася, і кожны панскі двор, кожны шляхоцкі фольварак быў пляцоўкай, адкуль ішлі наўкола хвалі польскіх эканамічных і культурных уплываў. Каталіцкая царква ў сваёй барацьбе супраць ваяўнічага праваслаўя і расійскага імперыялізму лучыла пад сваім дахам усіх каталікоў. Католік рабіўся сьнонімам паляка. Беларус—селянін-каталік уцягваўся ў змаганьне за каталіцызм, за польскасць. Каталіцкая беларуская моладзь, атрымаўшы адукацыю, пераходзіла ў стан польскага нацыяналізму.

Усе гэтыя прычыны і зрабілі тое, што Беларусь, асабліва сялянская, заставалася няпісьменнай, някультурнай. Нават тыя адзінкі, якім удавалася тым ці іншым спосабам атрымаць асьвету, ня мелі ўплываў на шырокія масы рабочых і сялян з тэй прычыны, што яны зусім адрываўліся ад народных мас і разам «з какардамі, зьвёздачкамі, чынамі і ордэнамі» пераймалі ўсе адзнакі і аса-

блівасьці расійскага чыноўніка, уваходзячы ў шэрагі расійскіх чыноўнікаў. Калі-ж яны хацелі шчыра працаваць на карысьць народу, то царызм вёў супроць іх рашучую барацьбу.

Усё гэта мела сваім вынікам тое, што расійскія культурныя ўпшчывы мелі больш-менш вялікае значэньне ў горадзе, але толькі павярхоўна закранулі вёску. Вёска, яе жыхар-селявін, жыў сваім асобным жыцьцём, захоўваў свой асобны быт, захаваў і сваю мову.

Беларуская жанчына захавала некранутай беларускую мову, і цяпер яшчэ той, хто хоча наўчыцца, якой мовай трэба гаварыць з народамі, з селянінамі, дык няхай часцей заглядае на вёску і вучыцца прыгожай, мілагучнай, жывой беларускай мове ў беларускай жанчыны. Уплывы жанчыны з боку мовы маюць рашучае значэньне на дзяцей і на дарослых. Дзеці гавораць на матчынай мове. Дарослы мужчына, прыехаўшы з гораду, дзе ён наўчаўся гарадзкой мове, праз тыдзень-другі ізноў пачынае гаварыць на матчынай мове.

Вельмі цікава тое, што ў рашучыя гістарычныя моманты буржуазія ўсіх нацыянальнасьцяй, а ў тым ліку і расійская, прызнавала існаваньне беларускай мовы і пачынала зварачацца да сялян пабеларуску. Так, у 1812 годзе і францускае камандаваньне, і расійскі ўрад пісалі адозвы да беларускіх сялян пабеларуску, каб гэтым лепш схіліць сялян на свой бок.

Тое сама было ў часы паўстаньня 1831, 1863 гадоў. У 1905 годзе расійскія ўрадовыя ўстановы выдалі шэраг кніг, адозваў і інш. на беларускай мове.

Але ўсё гэта рабілася толькі ў мінулыя невясьпекі для ўлады. Бяда праходзіла, і ўсё ізноў пачыналася пастараму...

Цяжкую спадчыну пакінуў на Беларусі царызм.

Вось чаму Комуністычная партыя патрабуе «рашучых мерапрыемстваў, каб хутчэй падняць культурнасьць краіны, дапамагчы адраджэньню і разьвіцьцю беларускай культуры».

Галоўным пытаньнем у справе культурнага будаўніцтва зьяўляецца зьнешчэньне няпісьменнасьці. Дзеля гэтага з кожным годам павялічваецца лік школ для дзяцей. Калі ў даваенныя часы ў школах вучылася толькі

38 проц. усіх дзяцей, дык цяпер школы ахопліваюць 68 проц. дзяцей узростам ад 8 да 11 гадоў. Паводле пляну, зацьверджанага ўрадам, няцісьменнасьць будзе канчаткова зьліквідавана праз 10 год, пачынаючы з 1920 г.

Профэсіянальна-тэхнічная асьвета ўзьнікла толькі пры Савецкай уладзе, апрача пэдагогічнай. Цяпер з профэсіянальна-тэхнічных школ існуе: пэдагогічных тэхнікумаў—10, сельска-гаспадарчых—6, медычных—2, коопэрацыйных—1, індустрыяльных (прамысловых)—2, музычных—1 і мастацкіх—1.

Вялікай заваёвай Кастрычнікавай рэвалюцыі трэба лічыць утварэньне ў Беларусі 4-х вышэйшых школ: Беларускага Дзяржаўнага Унівэрсытэту ў Менску, Комуністычнага Унівэрсытэту ў Менску, Беларускай Сельска-Гаспадарчай Акадэміі ў Горках і Беларускага Вэтэрынараўнага Інстытуту ў Віцебску.

Вядома, што справа культурнага будаўніцтва не абмяжоўваецца толькі асьветнымі ўстановамі. Культурнае будаўніцтва абнімае сабою ўсё жыццё ва ўсіх яго праявах і таму павінна разумецца ня толькі як арганізацыя асьветных устаноў, але як вынік усяго соцыялістычнага будаўніцтва. Выходзячы з гэтага, мы зразумеем, што тэмпы культурнага росту Беларусі ідзе ўперад значна хутчэй, як гэта можна было-б думаць па ліку асьветных устаноў. Расьце політычная сьвядомасьць насельніцтва, рабочых і сялян, бо яны прымаюць шырокі ўдзел у соцыялістычным будаўніцтве. Саветы—ёсьць кузьня політычнай сьвядомасьці рабочых і сялян.

Газэта шырока распаўсюджваецца па гарадох ды па вёсках і таксама спрыяе культурна-політычнаму росту. Паводле падлікаў, у Беларусі 1 газэта прыпадае на 25,7 чалавек.

Шырокая сетка дзяржаўных і грамадзкіх арганізацый, як Чырвоная армія, профсаюзы, Комсамол, Камітэты Ўзаемадапамогі, «Прэч няцісьменнасьць», сябры дзяцей, Авіахім, сельска-гаспадарчыя гурткі, шэфствы, дэлегацкія сходы жанчын, піонэры і іншае,—усё гэта таксама служыць культурнаму росту.

Мы зьяўляемся сьведкамі і ўдзельнікамі таго, як, разам з эканамічным ростам, разам з умалцаваньнем і разьвіцьцём соцыялістычнай гаспадаркі, нараджаецца,

умацоўваецца і расьце соцыялістычная культура, паднімаецца ў шырокім сэнсе слова культурнасьць краіны.

Спрыячай умовай паспешнаму культурнаму будаўніцтву зьяўляецца тое, што культурнае будаўніцтва, атрымаўшы, аднаведна агульнаму будаўніцтву, соцыялістычны зьмест і кірунак, набыло ў той-жа час нацыянальную форму, форму культурнага жыцьця большасьці насельніцтва Беларусі.

Чаму наогул узьнікла патрэба адраджэньня і разьвіцьця беларускае культуры? Ці ня можна было-б абыйсьціся рускай формай культуры?

Гэта пытаньне зусім вычарпаў т. Сталін на X зьездзе РКП(б). Ён кажа: «Тут я маю запіску аб тым, што мы, комуністыя, быццам насаджаем беларускую нацыянальнасьць штучна. Гэта няправільна, таму што *існуе беларуская нацыянальнасьць, у якой ёсьць свой язык (мова), іныя, чым рускі, дзеля чаго падняць культуру беларускага народу можна толькі на роднай яго мове.* Такія-ж прамовы раздаваліся год пяць таму назад аб Украіне, аб украінскай нацыянальнасьці. А нядаўна яшчэ гаварылася, што украінская рэспубліка і украінская нацыянальнасьць—выдумка немцаў. Тымчасам, ясна, што украінская нацыянальнасьць існуе, і разьвіцьце культуры ёсьць абавязак комуністых. Ясна, што калі ў гарадох Украіны дагэтуль яшчэ ў большасьці рускія элемэнты, дык з часам гэтыя гарады будуць няўхільна украінізаваны. Гадоў 40 таму назад Рыга была чыста нямецкім горадам, але таму, што гарады растуць за кошт вёскі, а вёска зьяўляецца перахавальнікам нацыянальнасьці, дык цяпер Рыга чыста латыскі горад. Гадоў 50 таму назад усе гарады Вэнгрыі мелі нямецкі характар, цяпер яны мад'ярызаваны.

Тое-ж самае будзе з Беларусью, у гарадох якой усё яшчэ пераважаюць небеларусы».

X зьезд Расійскай Комуністычнай партыі, прыняўшы сваю пастанову па нацыянальным пытаньні, гэтым самым падмацаваў словы т. Сталіна, што «падняць культуру беларускага народу можна толькі на роднай яго мове». Комуністычная партыя Беларусі, Савецкі ўрад Беларусі, выходзячы з такога правільнага разуменьня

задач культурнага будаўніцтва, вялі сваю працу па шляху адраджэння ды развіцця беларускае культуры.

У гэтым кірунку ёсць шэраг дасягненняў.

Праца дзяржаўных устаноў паступова і няўхільна пераводзіцца на беларускую мову. Установа павінна працаваць на мове насельніцтва, каб ляпей яго абслугоўваць,—вось што паложана ў аснову пераводу ўстаноў на беларускую мову. «Не народ для ўстановы, але ўстанова для народу».

Ідзе шпаркая праца па пераводу асветных устаноў на беларускую мову.

Прымаецца шэраг мерапрыемстваў у Чырвонай арміі, профэсійных саюзах ды інш. арганізацыях, каб забяспечыць найбольш паспешнае развязаньне задачы развіцця беларускай культуры.

Паступова і няўхільна ідзе беларусізацыя вышэйшых асветных устаноў.

Значнай перашкодай зьяўляецца брак літаратуры, настаўнікаў і наогул інтэлігенцыі, якая-б ведала мову.

Але значнасьць дасягненняў будзе зразумелай, калі мы скажам, што беларуская граматыка была ўкладзена толькі ў 1917 годзе і што праца па адчыненні новых асветных устаноў ідзе поруч з утварэньнем і друкаваньнем патрэбных падручнікаў, літаратуры, з падрыхтоўкай працаўнікоў.

Надзвычай важную ролю ў такім выпадку набывае выдавецкая праца. І тут ідзе паступовае развіццё працы. З 1-га кастрычніка 1922 году па 1-е кастрычніка 1926 году выдана на беларускай мове кніг 306 назваў, на 3.137 друкаваных аркушоў, звыш 2.700.000 экзэмпляраў. Газэты як цэнтральныя, так і акруговыя або цалкам, або часткай пераведзены на беларускую мову.

Вялікая работа праводзіцца ў Чырвонай арміі. Заснавана аб'яднаная Беларуская школа камандзіраў сярэдняга складу, у задачы якой уваходзіць падрыхтоўка камандзіраў для беларускіх войск. Адна пяхотная дывізія блізка цалкам праводзіць сваю політычную, а часткай і спецыяльна вайсковую працу на беларускай мове. Друкуюцца статуты, падручнікі на беларускай мове.

Канчатковым заканчэньнем і замацаваньнем усіх мерапрыемстваў па адраджэньні і разьвіцьці беларускай культуры трэба лічыць заснаваньне Інстытуту Беларускай Культуры, або будучай Беларускай Акадэміі Навук.

Посьпехі Савецкай Беларусі ў галіне культурнай працы наогул і ў справе адраджэньня ды разьвіцьця беларускай культуры вырысоўваюцца асабліва ярка на фоне заняпаду, прыгнечаньня і зьдзекаў над беларускай мовай, беларускай культурай у Заходняй Беларусі з боку Польшчы. Там для беларускага народу нічога не зьмянілася ў параўнаньні з былым царскім панаваньнем. Розьніца толькі тая, што раней зьдзецкаўся губарнатар, а цяпер ваявода, раней беларускае насельніцтва імкнуліся зрусыфікаваць, а цяпер пахваляюцца сполэнізаваць, раней прышчаллялі «рускі язык», а цяпер— «польскую мову». Там барацьба за школу на роднай мове, за мову ў урадовых установах пакуль вынікаў не дае і выклікае толькі новыя кары з боку адміністрацыі, якая ў кожным барацьбіце за беларускую культуру бачыць бальшавіка. Тым большае значэньне мае праца Савецкай Беларусі ў галіне культуры, бо яна на справе паказвае нават ворагам соцыялістычнай рэволюцыі, што толькі Кастрычнік вырашае да канца нацыянальнае пытаньне.

Праца сярод на- З першых-жа дзён усталяваньня ў
цыянальных мен- Беларусі Савецкае ўлады, Комуністычная
шасьцяй. партыя пачала дамагацца практычнага за-
бясьпечаньня роўных праў для ўсіх на-
цыянальнасыцяй Беларусі.

Усе пастановы і мерапрыемствы Комуністычнае партыі ды Савецкае ўлады ў першыя гады былі накіраваны, у першую чаргу, у бок забясьпечаньня для ўсіх нацыянальнасыцяй роднае мовы ў школах і дзяржаўных установах. Гэта рэч зразумелая. Абставіны папярэдняга гістарычнага разьвіцьця Беларусі паставілі мясцовыя мовы (беларускую, польскую, яўрэйскую) у стан няроўнапраўных, няпрызнаных, перасьледваных. Гэтыя адносіны вельмі моцна ўкараніліся ў галовах расійскіх шовіністычных элемэнтаў. Увядзеньне ды замацаваньне роднай мовы ў школе, а тым больш у дзяржаўным апарате, сустрэкала

неспачуваньне, а часта і варожасьць з боку часткі настаўнікаў і былых чыноўнікаў, якія перайшлі ў Савецкі апарат. Трэба было частку такіх людзей пераканаць у канечнасьці фактычнага ажыццяўленьня роўнапраўнасьці мовы ў школе і ў установах, частку прымусіць больш рашучымі мерамі. І гэта рабілася на працягу ўсяго часу.

У сувязі з разьвіцьцём гаспадарчага будаўніцтва Беларусі перад Комуністычнаю партыяй паўстала другое, яшчэ больш важнае пытаньне—гэта пытаньне аб тым, каб даць магчымасьць працоўным усіх нацыянальнасьціай карыстацца заваёвамі рэвалюцыі для палепшаньня свайго матар'яльнага стану, каб дапамагчы ўсім нацыянальным меншасьцям падняць свой матар'яльны і культурны стан і прыняць удзел у працы на эаэномічным і культурным адраджэньні Беларусі.

Праца ў гэтай галіне накіроўваецца па трох галоўных кірунках: а) культурнае абслугоўваньне, б) савецкае будаўніцтва, в) асобныя гаспадарчыя мерапрыемствы.

1. *Культурнае абслугоўваньне. Нўрэі.* У 1925-26 годзе існавала 176 яўрэйскіх школ з лікам вучняў звыш 22.500. Такім чынам, яўрэйскімі школамі ахоплівалася 45 проц. дзяцей, а рэшта былі ў беларускіх або рускіх школах. Усе 63 школы рабочай моладзі пераведзены на дзяржаўны бюджэт. Умацаваны матар'яльна Педагагічны Тэхнікум. Скончана арганізацыя яўрэйскага аддзяленьня ў Беларускам Дзяржаўным Унівэрсытэце. Вырашана пытаньне аб арганізацыі яўрэйскай катэдры пры Горацкай Сельска-Гаспадарчай Акадэміі. Шырокую працу разьвінуў яўрэйскі аддзел Інстытуту Беларускай Культуры, які падзяляўся на сэкцыі: 1) яўрэйскай мовы, 2) літаратуры і мастацтва і 3) гісторыі; аддзел залажыў Камісіі: а) слоўніку яўрэйскай жывой мовы, б) яўрэйскай мовы, в) літаратурную, г) па выўчэньні рэвалюцыйнага работніцкага руху сярод яўрэяў, д) гістарычную.

У 1925 годзе пачало працу пасьяля пяцігадовай навукі ў Маскве яўрэйскае аддзяленьне Беларускага Акадэмічнага Тэатру.

Выданьне яўрэйскіх кніг, часопісаў, газэт займае значнае месца ў агульнай выдавецкай працы Беларусі. Так, з 1-га кастрычніка 1922 году па 1-ае кастрычніка 1926 году Дзяржаўным Выдавецтвам выдана 29 назваў

кніг, на 202 друкаваных аркушы, што дае 7 проц. усіх выданняў. Выдаюцца газеты: «Акцябр», «Юнгэр арбэй-тэр», «Юнгэр піонэр» і штотысячнік «Стэрн».

Палякі. Польскімі школамі ахоплены звыш 38 проц. дзяцей, а рэшта вучыцца ў няпольскіх школах. Пры польскіх школах арганізаваны курсы (лікпункты) для дарослых. Ідзе рост культасветных устаноў: хат-чыталень, чырвоных куткоў. Выдаецца сялянская часопісь «Орка» і комсамольская газета «Гвязда млодзежы». Лік настаўнікаў з кожным годам павялічваецца праз Педагагічны Тэхнікум. Сярод рабочых і сялян палякаў праводзіцца шырокая політычная праца на польскай мове, для чаго склікаюцца зьезды, канфэрэнцыі, мітынгі, сходы, гуртаркі. Польскі аддзел Інстытуту Беларускае Культуры вядзе значную навуковую працу ў Камісіях: а) польскае мовы і літаратуры, б) этнографіі, в) гісторыі. Камісіяй мовы і літаратуры апрацоўваецца польска-беларускі і беларуска-польскі слоўнік (па 60.000 слоў у кожнай частцы). Выданні на польскай мове за тэрмін з 1-га кастрычніка 1922 году па 1-ае кастрычніка 1926 г. складаюць 4,2 проц. ад агульнага ліку выданых кніг.

Латышы. Латыскія школы абслугоўваюць 35 проц. дзяцей школьнага ўзросту. 55 проц. дзяцей ходзяць у беларускія школы і рэшта школаў не ахоплены. Значна пашыраецца сетка політасветных устаноў пры ўдзеле самога насельніцтва. Пры Інстытуце Беларускае Культуры арганізуецца латыскі аддзел.

У сучасны момант ставіцца праца сярод ліцвіноў.

Наладжана абслугоўваньне немцаў, эстонцаў, для якіх таксама адчынены школы.

2. **Савецкае будаўніцтва.** У гэтай галіне мералпрямствы былі накіраваны на тое, каб, з аднаго боку, прыстасаваць савецкі апарат да абслугоўваньня нацыянальных меншасцяў, а з другога—уцягнуць рабочых ды сялян усіх нацыянальнасцяў у дзяржаўнае будаўніцтва.

Першая задача—прыстасаваньне савецкага апарату—забяспечваецца абавязкам усіх устаноў Беларусі падбіраць такі склад супрацоўнікаў, каб сярод іх былі добра ведаючыя мясцовыя мовы. Кожны адказны супрацоўнік Беларусі павінен ведаць ня менш як з мясцовыя мовы. У Савецкай установе, на сходзе, на зьездзе, у

профэсіянальных саюзах кожны грамадзянін мае права ўжываць сваю родную мову, а ўрадовыя ўстановы павінны забяспечыць магчымасьць тлумачэньня, калі гэта будзе патрэбна. Там, дзе нацыянальныя меншасьці жывуць значным лікам, уся праца савецкіх ды іншых устаноў пераводзіцца на родную мову. Калі агульны парадак стварэньня сельскіх саветаў грунтуецца на тым, што сельскі савет яднае ня менш 2.000 жыхароў, дык для нацыянальных меншасьцяў гэта норма зьніжаецца да 500, а то і ніжэй.

Другая задача—уцягваньне ў агульную працу сацыялістычнага будаўніцтва рабочых і сялян усіх нацыянальнасьцяў—мае сваёй мэтай канчатковае зьнішчэньне нацыянальнай адарванасьці, недавер'я шляхам супольнага ўдзелу ў кіраваньні дзяржавай.

3. *Эканамічныя мерапрыемствы.* Зусім зразумелая рэч, што ня ўсе нацыянальныя меншасьці патрабавалі з боку Савецкага ўраду асаблівых эканамічных мерапрыемстваў, бо яны фактычна знаходзіліся ў абставінах, аднолькавых з беларускім насельніцтвам. Рабочыя і сяляне, палякі, латышы, ліцьвіны, русіны, беларусы, мала чым адрозьніваліся ў гэтым сэнсе адны ад другіх, і таму агульныя мерапрыемствы Савецкае ўлады аднолькава задавальнялі іхныя патрэбы. Сярод гэтых нацыянальнасьцяў патрэбна была, галоўным чынам, політычная праца, каб растлумачыць, што калі панам на Беларусі быў пераважна паляк, дык гэта ня значыць, што ўсе палякі паны, а што рабочы-паляк, селянін-паляк гэта—браты рабочаму і селяніну-беларусу. Таксама трэба было правільна паставіць пытаньне аб рускіх сялянах, аб рускіх рабочых, каб не далусьціць абвінавачаньня іх (рускіх рабочых і сялян) за грахі расійскага царскага ўраду.

Затое зусім іначай паставіла рэволюцыя пытаньне адносна яўрэяў. Мы ведаем, што ў дні царызму яўрэю было забаронена ўсё, апроча выплаты казьне падаткаў. Яўрэі былі абмяжованы правам жыць у мястэчках і гарадох «черты оседлости». Дробны гандаль, рамесніцкая і саматужная вытворчасць складалі заняткі вялізарнай часткі яўрэйскага насельніцтва. Рэволюцыя разьбіла пугу царскага зьдзеку над яўрэйствам і зрабіла яго роўным і вольным сярод роўных і вольных. Але рэволюцыя

зламала старыя капіталістычныя формы жыцця і паставіла ў парадак дня пытаньне аб пабудове сацыялістычнай гаспадаркі. Перад Комуністычнай партыяй востра стала пытаньне аб тым, каб вывесці яўрэйскую беднату на цвёрды шлях, каб прыстасаваць яўрэя да вытворчай працы, каб даць гаротнаму яўрэю ня толькі політычныя правы, але разам з гэтым дапамагчы яўрэю падняць свой матар'яльны стан і замацаваць права рэвалюцый фактычнай магчымасьцю карыстацца гэтым правам. Дзеля гэтага Савецкі ўрад Беларусі ажыццяўляе шэраг спецыяльных эканамічных мерапрыемстваў.

Першае. У 1921 годзе быў выданы дэкрэт, паводле якога ўсе доўгатэрміновыя арандатары млыноў 3 катэгорыі (з 1 паставам) замацоўваюцца ў якасьці ўласнікаў гэтых млыноў. Гэта мерапрыемства мела на ўвазе, у першую чаргу, яўрэяў і вась чаму: мы ведаем, што царскія законы забаранялі яўрэю жыць у сельскіх мясцовасьцях і мець там сваю ўласнасьць. Таму яўрэі рабілі ўмовы, на падставе якіх яўрэй будаваў на панскай зямлі млын, але ня лічыўся гаспадаром, а толькі арандатарам. Ёсьць шмат выпадкаў, што такі арандатар плаціў пану арэнду больш як 40 год. Гэта несправядлівасьць была скасавана, як толькі Савецкі ўрад стаў на шлях прызнаньня права ўласнасьці на падобныя млыны.

Другое. Па Беларусі праводзіцца шырокі надзел яўрэяў зямлёй і прыстасаваньне яўрэяў да сельскай гаспадаркі. Яўрэй-бядняк разам з усімі бяднякамі змагаўся супраць царызму і сваім горам, сваімі ахвярамі заяваў сабе роўнае з усімі права на зямлю. Яўрэй ня жыў і не працаваў на зямлі не таму, што ён гэтага хацеў, а таму, што гэта яму забаранялася. Вось чаму, калі прымаўся зямельны закон, то яўрэі былі пастаўлены ў першую катэгорыю разам з беззьямельнымі і малазямельнымі сялянамі, бо гэтым выпраўлялася гістарычная несправядлівасьць адносна яўрэяў.

Справа надзелу яўрэяў зямлёй мае шэраг дзясятненьняў, ня гледзячы на значныя труднасьці яе вырашэньня. Так, да лютага 1927 году, апрача тых яўрэйскіх сямей, што выехалі з Беларусі на зямлю ў Крым, на Украіну і Каўказ, у самой Беларусі асела на зямлю 7.330 яўрэйскіх сямей (каля 40.000 душ), якія маюць 42.200 дзесяцін зям-

лі, і мы маем цяпер новага селяніна-яўрэя. Усяго надзелена зямлёй 15 проц. местачковага насельніцтва або 8,6 проц. усяго яўрэйскага насельніцтва Беларусі. Гэта праца вядзеца і ў далейшым поруч з надзелаю зямлёй бяднейшага сялянства.

Трэцяе. Ужыты рашучыя захавы, каб палешшыць стан рамеснікаў і саматужнікаў. Ідзе арганізацыя і ўзмацненне вытворча-суполкавага коопэравання саматужнікаў.

Чацвёртае. Пастаўлена і вырашаецца пытанне аб уцягванні яўрэйскай моладзі ў прамысловыя прадпрыемствы.

Усё гэта, калі і ня зусім, дык значна палігчае стан местачковай яўрэйскай беднаты. Ясна, што тут яшчэ шмат чаго трэба зрабіць. Але ўжо зробленае зьяўляецца лепшым паказальнікам для працоўных мас яўрэйства, што толькі Комуністычная партыя вядзе па правільнаму шляху, што толькі праз Савецкую ўладу, праз сацыяльную рэвалюцыю працоўныя масы яўрэйства здолеюць канчаткова выйсці з свайго цяжкага нялюдзкага стану.

Дасягненні Савецкай Беларусі ў **Заходняй Беларусі.** справе сацыялістычнага эканамічнага і культурнага будаўніцтва становяцца асабліва яскравымі, калі параўнаць сучасны стан Савецкай Беларусі і Беларусі Заходняй, уваходзячай у склад буржуазнай Польшчы.

Тут, у Савецкай Беларусі, гаспадаром зьяўляецца рабочы і селянін,—там пануе абшарнік, капіталісты і наводзіць «дэмакратычныя» парадкі жандар.

Тут з боку дзяржавы дапамога бяднейшаму і сярэдняму сялянству ў справе адбудовы сельскай гаспадаркі, развіцця сельскай гаспадаркі, паліпшання стану сялян, там—палёгкі даюцца багацейшым, паном-абшарнікам, якіх вызваляюць ад падаткаў, якім даюць крэдыты, якія маюць свой лес і ім спекулююць; сялянам-жа зямлі не дадлі, у адбудове гаспадарак пасяля вайны дапамогі няма, падаткі душаць, гаспадарка занепадае, насельніцтва вёскі знаходзіцца на парозе да вымірання. Тут ідзе шпаркае развіццё прамысловасці, павялічэнне ліку рабочых на прадпрыемствах, змяншэнне беспрацоўя, дапамога

беспрацоўным, палешчаньне стану рабочых; там—фабрыкі зачыняюцца або працуюць 2-3 дні на тыдзень, беспрацоўе расце, капіталістыя імкнуцца зьменшыць зароботную плату, павялічыць рабочы дзень.

Калі эканомічны стан Савецкай Беларусі разам з усім Савецкім Саюзам паляпшаецца, дык эканомічны стан Заходняй Беларусі робіцца ўсё горшым ды горшым, бо Заходняя Беларусь уваходзіць у склад буржуазна-паралітычнай Польшчы, якая выйсьця сабе з сучаснага стану ня знойдзе, яго не палешчыць без пролетарскай рэвалюцыі.

Савецкая Беларусь эканомічна і культурна расце, таспадарка яе мацнее, бо праз Кастрычнікавую рэвалюцыю яна скінула ўсе перашкоды на сваім шляху і мае магчымасьць сама, уласнымі рукамі, рукамі рабочых і сялян будаваць сваё жыцьцё.

Усе гады існаваньня Савецкай Беларусі, асабліва пасля сканчэньня вайны ў 1920 годзе, ішло паступовае паглыбленьне ды разьвіцьцё савецкага будаўніцтва, шляхам уцягваньня ў беспасрэдную працу кіраваньня дзяржавай шырокіх колаў рабочых і сялян. Рабочыя разам з сялянамі, пад кіраўніцтвам Комуністычнай партыі, зьяўляюцца фактычнымі кіраўнікамі дзяржаўнага жыцьця Савецкай Беларусі, яе соцыялістычнага, эканомічнага і культурнага будаўніцтва.

Лічбы аб ходзе перавыбарчай кампаніі ў саветы 1925-26 г. красамоўна сьцьвярджаюць вышэйсказанае. На выбарныя сходы ўсюды зьявілася большасьць абіральнікаў. Былі вучасткі, дзе на выбары зьявілася 83 проц. і больш абіральнікаў, усюды на сходах вельмі ўважліва абгаварваліся даклады-справаздачы, задавалася шмат запытаньняў, актыўна распрацоўваліся наказы. Гэта сьведчыць аб надзвычайнай зацікаўленасьці сялян у працы сельскіх саветаў.

У сельскія саветы абрана 18.163 сябры, у тым ліку: сярднякоў сялян—14.140, бясконных і вызваленых ад палатку—2.300, рабочых і батракоў—381, саматужнікаў і рамесьнікаў—150, служачых—750.

У раённыя выканаўчыя камітэты абрана—1.474 сябры, з якіх рабочых і батракоў—158, сялян—602, саматужнікаў і рамесьнікаў—48, рабочых і сялян, заўжды працуючых у савецкіх установах,—575, інтэлігентаў—91.

У гарадзкія саветы акруговых гарадоў абрана—1.718 сяброў, у якім ліку: рабочых—628, сялян—182, саматужнікаў і рамесьнікаў—100, рабочых і сялян, заўжды працуючых у Саветах,—463, настаўнікаў ды інш.—75, чырвонаармейцаў—402.

Выбары ў акруговыя выканаўчыя камітэты, а таксама ў Цэнтральны Выканаўчы Камітэт наладжаны так, каб ад кожнага самастойнага ў эканамічным або нацыянальным сэнсе раёну быў абраны прадстаўнік.

На кіруючую працу раённых, акруговых і Цэнтральнага Выканаўчага Камітэту высунуты больш здольныя рабочыя і сяляне, якія, не разрываючы сувязь са сваёй гаспадаркай і заводам, у той-жа час займаюць адказныя пасады ў аддзелах Выканкому або Народных Камісарыятаў.

Цэнтральны Выканаўчы Камітэт, водле соцыяльнага складу сяброў, падзяляецца: рабочых—33 проц., сялян—33 проц., служачых, г. зн. тых, што даўно ўжо адышлі ад непасрэднай працы на фабрыцы або зямлі,—32 проц., інтэлігентаў—2 проц.

Савет Народных Камісараў складаецца: рабочага паходжання—20 проц., сялянскага—66 проц., інтэлігентаў—14 проц.

Жанчына—работніца і сялянка—таксама паступова ўсё больш ды больш прымае ўдзел у дзяржаўнай працы. На выбарах жанчыны складалі каля 30 проц. усіх абіральнікаў. Жанчына абрана і ва ўсе кіруючыя ўстановы. Шэраг жанчын работніц і сялянак займае адказныя пасады ў савецкіх установах. *Усё гэта сведчыць аб тым, што ўлада ў Савецкай Беларусі знаходзіцца ў руках рабочага і селяніна.* Рабочая кляса вядзе за сабою бяднейшае і сярэдняе сялянства, і гэты саюз рабочых ды сялян служыць моцнай падставай перамог у барацьбе за соцыялізм. Верным правадыром рабочых ды сялян у гэтай іх барацьбе зьяўляецца Комуністычная партыя.

Савецкая Бела-
русь—частка
СССР.

Савецкая Беларусь напружыла ўсе свае сілы для свайго гаспадарчага адраджэння і культурнага развіцця і дасягнула вельмі значных вынікаў. Іх яна дасягнула таму, што ў сваёй працы, у сваёй барацьбе мела ўвесь час падтрымальне і дапамогу з боку Саюзу Савецкіх Соцыялістычных Рэспублік, перазрыўную частку, якога яна складае. Сваіх сродкаў, сваіх сіл Савецкая Беларусь мае замала. Патрэбы Савецкай Беларусі вялізарныя ў параўнанні з уласнымі сродкамі. Савецкай Беларусі без дапамогі з боку было-б цяжка падняцца на ногі. Калі-ж бы Савецкая Беларусь залежала з матар'яльнага боку ад якой-небудзь буржуазнай дзяржавы, дык цяжкі стан Савецкай Беларусі быў-бы выкарыстаны буржуазіяй, каб забраць сабе багацце Беларусі, каб запыроніць рабочых і сялян.

У першыя гады існавання Савецкай Беларусі дыплёмату буржуазных дзяржаў (Польшчы, Нямеччыны) рабілі захады, каб дагаварыцца з Беларуссю з вока на вока, без «Масквы». Гэта значыць, буржуазныя дзяржавы хацелі разбіць адзіны фронт Савецкіх Рэспублік, каб потым лягчэй было справіцца з кожнай Савецкай Рэспублікай паасобку. Але сувязь паміж Савецкімі Рэспублікамі такая моцная, што ніякія хітрыкі буржуазіі ня здолеюць яе разбіць. Вось гэта сувязь Беларусі з Савецкімі Рэспублікамі, існаванне СССР, далі магчымасць Беларусі атрымаць сваячасную дапамогу для свайго гаспадарчага і культурнага будаўніцтва.

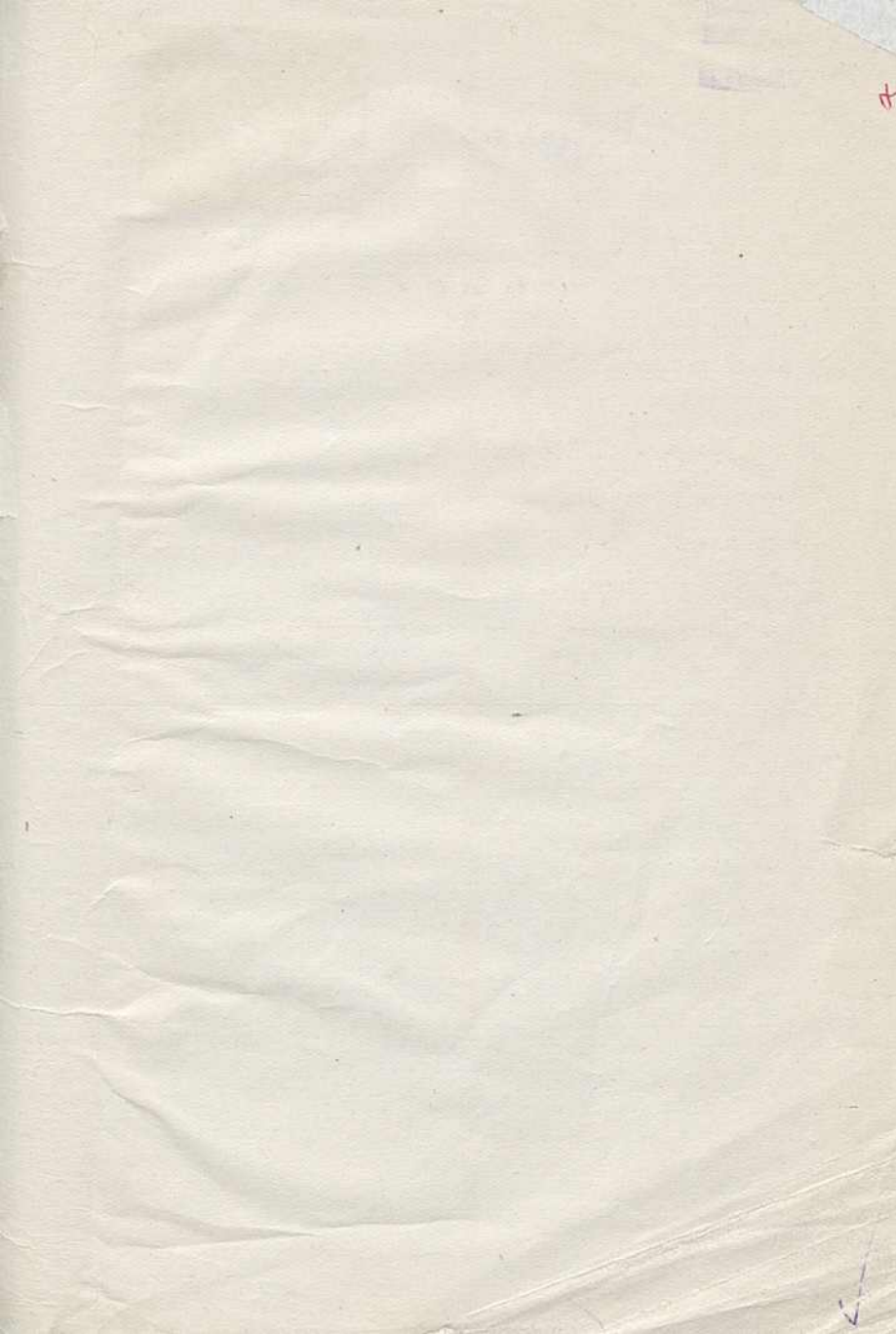
Саюз ССР дапамагае Савецкай Беларусі ў стварэнні ўмоў для фактычнага выкарыстання рабочымі і сялянамі магчымасці цвёрда стаць і пайсці па шляху соцыялістычнага будаўніцтва.

Савецкая Беларусь атрымлівае з боку Саюзу ССР дапамогу і дзякуючы гэтаму мае магчымасць ажыццяўляць усе свае мерапрыемствы.

Значыць, тыя поспехі, якія мае Савецкая Беларусь у гаспадарчым соцыялістычным будаўніцтве, зьяўляюцца вынікам упартай працы самых рабочых і сялян Беларусі, пад кіраўніцтвам Комуністычнае партыі, працы сваімі ўласнымі сіламі і сродкамі пры *сталай дапамозе і падтрыманьне з боку СССР.*

З Ь М Е С Т

	Стар.
Прадмова	3
Беларусь перад рэвалюцыяй	5
Кастрычнікавы пераварот	15
Нямецкая окупацыя	22
Агалашэньне БССР	27
Польская окупацыя	32
Соцыялістычнае будаўніцтва Савецкай Беларусі	36

Бел. адрэса
Аўтамаг.

Бел. адрэса
1994 г.

8000000027 13 19